

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Запорізька політехніка»

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до підготовки до практичних занять з дисципліни
«ЛЮДИНА І СВІТ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС»
для студентів усіх форм навчання
за спеціальністю 281 «Публічне управління та
адміністрування»

Методичні рекомендації до підготовки до практичних занять з дисципліни «Людина і світ: філософський дискурс» для студентів усіх форм навчання за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» / Укл.: О.В. Бондаренко, І.М. Бондаревич, Н.М. Дєвочкіна, Є.О.Ємельяненко, В.М. Коваль, О.М.Повзло. – Запоріжжя: НУ "Запорізька політехніка", 2024. – 56 с.

Укладачі: О.В. Бондаренко, професор, д-р філос. наук,
І.М. Бондаревич доцент, канд. філос. наук (тема 2.3),
Н.М. Дєвочкіна доцент, канд. філос. наук (теми 1.2, 1.3
Античність),
Є.О. Ємельяненко доцент, канд. філос. наук, (теми 1.1, 2.1, 2.2),
В.М. Коваль ст. викладач (тема 1.3 Новий час), ,
О.М. Повзло доцент, канд. філос. наук (тема 1.3 Середні віки).

Рецензент: Рижова І.С. д. філос. н., проф., завідувачка кафедрою
Дизайн НУ «Запорізька політехніка».

Відповідальний за випуск: Бондаренко О.В.

Затверджено на засіданні кафедри філософії
протокол №   1   від   08   серпня 2024 р.

Рекомендовано до видання НМК факультету БТЕ,
протокол №   2   від   28   серпня 2024 р.

ЗМІСТ

Вступ	4
Змістовний модуль 1. Філософія про людину та світ у попередні епохи історії людства	5
Практичне заняття з теми 1.1. Що таке філософія. «Людина – світ» як предмет філософії. Коло філософських проблем	5
Практичне заняття з теми 1.2. Світ і людина у філософії Давнього сходу	...10
Практичне заняття з теми 1.3. Людина класичного західного світу (й класичної парадигми філософствування): Античність	15
Практичне заняття з теми 1.3. Людина класичного західного світу (й класичної парадигми філософствування): Середні віки	22
Практичне заняття з теми 1.3. Людина класичного західного світу (й класичної парадигми філософствування): Новий час	29
Змістовний модуль 2. Філософія світу людини у сучасній інтелектуальній історії людства	37
Практичне заняття з теми 2.1. Людина та світ у неklasичній парадигмі філософствування	37
Практичне заняття з теми 2.2. Людина і світ Новітнього часу (XX-XXI ст.) філософські обрії життєдіяльності	42
Практичне заняття з теми 2.3. Людина – суспільство – світ у сучасній українській філософії	47
Контроль та критерії оцінювання	54

ВСТУП

Роль і значення дисципліни «Людина і світ: філософський дискурс» у системі сучасної вищої освіти визначається необхідністю формування особистості майбутнього фахівця, що володіє не тільки вузькопрофесійними знаннями, але й орієнтується у досягненнях фундаментальних наук, здатного до оцінки існуючої соціокультурної ситуації з філософських позицій, що вміє використовувати у своїй професійній галузі методологію і досвід раціонального та критичного осягнення дійсності.

Мета даних методичних вказівок – допомогти студентам у підготовці до практичних занять з дисципліни «Людина і світ: філософський дискурс».

Дисципліна «Людина і світ: філософський дискурс» викладається на другому курсі підготовки бакалаврів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». У результаті вивчення дисципліни студент набуває

Загальні компетентності:

ЗК 1 Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями

ЗК 2 Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні

ЗК 3 Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя

ЗК 5 Здатність до адаптації та дії в новій ситуації

ЗК 6 Здатність працювати в команді

ЗК 7 Здатність планувати та управляти часом

ЗК 8 Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми

ЗК 10 Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово

ЗК 11 Здатність спілкуватися іноземною мовою

ЗК 12 Навички міжособистісної взаємодії

ЗК 13 Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів діяльності)

ЗК 15 Здатність до міжособистісної взаємодії, діяти по громадянськи свідомо та соціально відповідально, розуміти та використовувати основні культурологічні поняття у повсякденному житті, порівнювати розвиток української культури з розвитком культур інших народів світу, зокрема культур Західної Європи, орієнтуватися в основних напрямках сучасної української культури, вміти дати їм об'єктивну оцінку та науково обґрунтовану характеристику, змістовно і послідовно аналізувати основні культурні епохи, їх історико-культурні пам'ятки, а також володіти основними елементами культурного етикету та виявляти свою всебічну обізнаність в питаннях української культури.

Фахові компетентності:

СК 1 Здатність до соціальної взаємодії, до співробітництва й розв'язання конфліктів

СК 3 Здатність забезпечувати дотримання нормативно- правових та морально-етичних норм поведінки

СК 9 Здатність впроваджувати інноваційні технології

СК 10 Здатність до дослідницької та пошукової діяльності в сфері публічного управління та адміністрування

Очікувані програмні результати навчання:

ПРН 1 Використовувати базові знання з історичних, культурних, політичних, соціальних, економічних засад розвитку суспільства.

ПРН 2 Застосовувати норми та правила професійного спілкування українською мовою.

ПРН 7 Уміти організовувати та брати участь у волонтерських / культурно-освітніх / спортивних проектах, спрямованих на формування здорового способу життя / активної громадянської позиції.

ПРН 17 Оволодіти культурологічним понятійно-категоріальним апаратом, розуміти сутність взаємозв'язків, виокремлювати основні закономірності формування та етапи розвитку національної та європейської культури від давнини до сучасності, розпізнавати імена видатних діячів духовної культури людства.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1 ФІЛОСОФІЯ ПРО ЛЮДИНУ ТА СВІТ У ПОПЕРЕДНІ ЕПОХИ ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

ПРАКТИЧНЕЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 1.1 ЩО ТАКЕ ФІЛОСОФІЯ. «ЛЮДИНА – СВІТ» ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФІЇ. КОЛО ФІЛОСОФСЬКИХ ПРОБЛЕМ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Філософія (грец. φιλοσοφία - «любов до мудрості») – особлива форма пізнання світу, що вивчає найбільш загальні суттєві характеристики і фундаментальні принципи реальності і пізнання, буття людини, відносин людини і світу.

Наука – сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення й систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи або суспільства тощо) нових знань про навколишній світ.

Предмет філософії – найбільш загальні та універсальні закони, закономірності і механізми функціонування та розвитку системи «людина – світ» у розрізі складових компонентів цієї системи.

Людина – унікальна у Всесвіті, наділена інтелектом істота, суб'єкт суспільно-історичної діяльності і культури. Свідомість, здатність мислити, здатність до здійснення вільного вибору й до моральних суджень є її відмітними сутнісними рисами.

Світ – місце заселене людьми; термін для означення суми людського досвіду та історії; у метафізичному розумінні поняття світ може мати на увазі все, що становить реальність, дійсність.

Світогляд – форма відображення у свідомості людини функціональних взаємозв'язків в системі «людина – світ» у розрізі складових компонентів цієї системи.

Діалектика – це єдина логічна теорія, яка з допомогою своїх категорій дає точне уявлення про рух, зміну, розкриває взаємозв'язок речей в об'єктивній дійсності.

Метафізика (серед.-грец. μεταφυσικά, від давньо.-грец. τὰ μετὰ τὰ φυσικά - «те, що після фізики») – розділ філософії, що займається дослідженнями первинної природи реальності, світу і буття як такого.

Матеріалізм – філософський світогляд, у відповідності до якого матерія, як об’єктивна реальність, є онтологічно первинним началом (причиною, умовою, обмеженням) у сфері буття, а ідеальне (поняття, воля, свідомість і таке інше) – вторинним (результатом, наслідком). Матеріалізм стверджує існування в сфері буття єдиної «абсолютної» субстанції – матерії; всі сутності утворені матерією, а ідеальні явища (у тому числі і свідомість) є процесами взаємодії матеріальних сутностей.

Ідеалізм – протилежний матеріалізму напрям філософії, вихідним принципом якого є твердження, що в основі речей і явищ реальності лежить не матеріальне, а ідеальне, духовна першооснова: світовий розум, ідея, відчуття тощо.

Буття (іноді *Суцє*) – одне із найважливіших, найабстрактніших світоглядних понять, до яких дійшло людство у процесі свого інтелектуального розвитку. Поняття буття охоплює поняття існування та реальності й суміжних з ними тем. Протилежністю буття є небуття або ніщо. Буття вивчає розділ філософії, який називають онтологією. Буття можна визначити як усе, що реально існує, як те, що існує як істинне, а не як видиме, як реальність, визначена незалежно від свідомості людини, як загальний спосіб існування людини.

2 Перелік питань, що виносяться на практичне заняття.

1. Філософія та світогляд.
2. Історичні типи світогляду: міф, релігія, філософія (наука).
3. Філософія як дослідження світоглядних проблем засобами раціонального мислення.
4. Основне коло філософських питань та теми філософських роздумів: світ і людина, сутність і зміст людського існування.
5. Основне питання філософії. Головні напрями у філософії.
6. Філософія та культура.
7. Функції філософії: світоглядна, гносеологічна, методологічна, аксіологічна, прагматична та ін.
8. Соціальна спрямованість філософського знання.
9. Місце й роль філософії у сучасному суспільному житті.

3 Запитання до самоконтролю.

1. Що таке філософія: основні визначення.
2. Охарактеризуйте структуру філософії як системи знань.
3. Які питання відносять до кола філософських проблем?

4. Що становить предмет філософії?
5. Охарактеризуйте історичні типи світогляду.
6. Обґрунтуйте функції філософії.
7. Людина – світ: подібне та відмінне у філософії різних історичних епох.
8. Запропонуйте власне визначення філософії та обґрунтуйте його зміст.

4 Тести.

1. В якій системі знання немає протиставлення ідеї («духу», «демона») та матерії (тобто неживої речі, яку він робить живою), а реальність є реальністю, яку безпосередньо бачать, розуміють буквально, якою живуть: а) релігія; б) мистецтво; в) міфологія; г) наука; д) ідеологія; е) філософія.
2. Філософське вчення про буття – це: а) космологія; б) антропологія; в) аксіологія; г) онтологія; д) гносеологія.
3. Філософська категорія для позначення реальності, як такої, що існує сама по собі, поза та незалежно від свідомості емпірично конкретної окремої людини: а) свідомість; б) буття; в) матерія; г) світ; д) людина; е) природа; є) субстанція.
4. Якому типу свідомості властиве вміння дивитись на реальність взагалі, або на якусь область реальності, через призму штучно уведеної абстракції: а) релігія; б) мистецтво; в) наука; г) міфологія; д) філософія.
5. Предмет філософського аналізу виступає у вимірах: а) об'єктивна реальність світу і людини; б) суб'єктивна реальність відношень людини до світу; в) трансцендентна реальність буття світу.
6. Якій трансценденції властива рефлексія: а) релігійна трансценденція; б) містична трансценденція; в) езотерична трансценденція.
7. Для якої форми свідомості є характерною: а) релігійна свідомість; б) художня свідомість; в) натуралістична свідомість; г) буденна свідомість.
8. Які міфи розповідають про походження світу, Всесвіту і богів: а) антропологічні; б) есхатологічні; в) еволюційні; г) креаціоністські.
9. Її концепції не старіють та можуть бути у будь-який час затребувані свідомістю людини і суспільства: а) наука; б) філософія.

10. В якому історичному типі свідомості відношення людини і Бога будуються на основі панування та підкорення: а) міфологія; б) релігія; в) філософія.

11. Який напрямок у філософії абсолютизує природу об'єктивної реальності, недооцінює суб'єктивну реальність та ігнорує трансцендентну реальність: а) матеріалізм; б) ідеалізм; в) дуалізм.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Проблема походження філософії.
2. Філософія як наука.
3. Розкрийте зміст філософської проблеми буття та небуття стосовно світу, стосовно людини.
4. У чому полягає проблема реальності свідомості? Назвіть суттєві ознаки свідомості.
5. Порівняйте історичні типи світогляду за раціонально вибудованою критеріальною основою.

Тематика філософських есе:

1). Мудрість – це ... 2). Матеріалізм чи ідеалізм: що я обираю? 3). Від чого залежить мій світогляд? 4). «Наука – це те, що Ви знаєте, філософія – те, чого не знаєте» (Б.Рассел). 5). «Філософія допомагає залишитись людиною за будь-яких екстремальних обставин» (Л.Сенека).

6 Рекомендована література.

Базова

1. Буслинський В.А. Основи філософських знань. Підручн. / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка. – Львів: Новий Світ, 2010. – 352 с.
2. Губерський Л.В. Філософія: навч. посіб. /Л.В. Губерський. – Київ: Знання, 2012. – 621 с.
3. Бондаревич І.М. Філософія: діалог мислителів, епох, цивілізацій / І.М. Бондаревич. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. – 252 с.
4. Петрушенко В.Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції / Петрушенко В.Л. – Львів: Новий Світ, 2011.
5. Філософія як історія філософії: підручник // А.Бичко, І.Бичко., В.Табачковський, В.Ярошовець. – К.: Центр уч. літератури, 2010. – 648 с.

Допоміжна

1. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В.Андрущенко, М.Михальченко. – Київ: Генеза, 1993. – 255 с.
2. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В.Андрущенко, М.Михальченко. – Вид. 2-е, випр. і доп. – Київ: Генеза, 1996. – 368 с.
3. Андрущенко В. Історія соціальної філософії: (західноєвропейський контекст): підручник / В. Андрущенко. – Київ: Тандем, 2000. – 405 с.
4. Берко П. Нова парадигма української філософії / П.Берко. – Львів: ЛДМУ ім. Д.Галицького, 2003. – 302 с.
5. Берко П. Основи філософії : метод. посіб. / П.Берко, М.Небелюк, Н.Федитник. – Дрогобич: Коло, 2004. – 67 с.
6. Бичко А.К. Історія філософії : підручник /А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський. – Київ : Либідь, 2001. – 406 с.
7. Бойченко І.В. Філософія : навч. посіб. для дистанц. навч. / І.В. Бойченко, М.І. Бойченко. – Київ: Ун-т «Україна», 2004. – 212 с.
8. Васянович Г. Філософія: навч. посіб. / Григорій Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 210 с.
9. Горський В.С. Історія української філософії: навч. посіб. / В.С. Горський. – Вид. 4-е. доп. – Київ : Наукова думка, 2001. – 374 с.
10. Захара І. Лекції з історії філософії : [навч. посіб.] / І.Захара. – Львів: ЛБА, 1997. – 398 с.
11. Касьян В.І. Філософія: навч. посіб. / В.І. Касьян. – 5 вид., випр. і доп. – Київ: Знання, 2008. – 347 с.
12. Коваленко А. Філософія : навч.-метод. посіб. для студ. / Анатолій Коваленко. – Львів: ЦПД, 2009. – 106 с.
13. Кондзьолка В.В. Нариси з історії античної філософії / В.Кондзьолка. – Львів: Вид-во ЛДУ ім. І.Франка,1993. – 258 с.
14. Кондзьолка В. Історія Середньовічної філософії: навч. посіб. / В.В.Кондзьолка. – Львів: Світ, 2001. – 218 с.
15. Мазур Л. Дух і плоть. Філософія життя та проблема людської тілесності: монографія / Леонід Мазур. – Львів: [б. в.], 2003. – 377 с.
16. Пазенок В.С. Філософія: навч. посіб. / В.С. Пазенок. – Київ: Академвидав, 2008. – 279 с.
17. Рижак Л. Філософія: підручник / Людмила Рижак. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2013. – 650 с.
18. Старовойт І.С. Філософія: навч. посіб. / І.С. Старовойт, Т.О. Сілаєва, Г.О. Орендарчук. – Тернопіль: Астон, 1997. – 429 с.

19. Федів Ю.О. Історія української філософії : навч. посіб. / Ю.О. Федів, Н.Г. Мозгова. – Київ: Україна, 2000. – 512 с.

20. Філософія: предмет, історія, проблеми: текст лекцій / авт. кол.: А.Ф. Карась, В.В. Кондзьолка, А.І. Пашук [та ін.]. Ч. 1: Від Стародавнього світу до німецької філософії другої половини XVIII-початку XIX ст.. – Львів, 1994. – 230 с.

21. Хамар У.В. Історія філософії: курс лекцій / У.В. Хамар. – Львів: Ініціатива, 2008. – 360 с.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека ім. В.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

2. Інститут філософії ім. Г.Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.filosof.com.ua>.

3. Найвидатніші філософи світу та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.

4. Стретерн П. Філософія за 90 хвилин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/stret01/index.htm>.

5. Філософія без границ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://platonanet.org.ua>.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 1.2 СВІТ І ЛЮДИНА У ФІЛОСОФІЇ ДАВНЬОГО СХОДУ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Духовний канон життя, або *канонічне джерело* – у межах деяких, переважно традиціоналістських цивілізацій, збірка найдавніших, освячених авторитетом, часом і традицією переказів, настанов на життя, міфів, розповідей про богів або божественні об'явлення, що виконує роль нормативу, регулятора життєдіяльності людей в усіх сферах суспільного життя («Веди» у Давній Індії, «П'ятикнижжя» у Давньому Китаї, «Коран» у мусульманських країнах).

Сансара – зафіксовані у текстах «Вед» давньоіндійські уявлення про переселення душі з одного тіла в інше при його зникненні; духовна складова на відміну від тілесної вважається безсмертною. Подальше втілення може підносити або знижувати статус попереднього втілення, залежно від добрих або поганих вчинків людини. Вже у давні часи сансара була усвідомлена скоріше в негативних оцінках, ніж

позитивних: нескінченне блукання душі поставало як лише накопичення страждань. Тому всередині I тис. до н.е. у Давній Індії виникли духовні течії (або рухи), що шукали шляхів подолання сансари.

Карма – в уявленнях про сансару – закон універсального причинного зв'язку, згідно з яким все, що здійснює людина (й будь-яка жива істота) під час її актуального існування у певному тілі, становить її життєвий контекст: нічого не губиться, нічого не зникає, тому все погане і все добре впливає на її подальші втілення.

Мокша – стан вічного щастя і блаженства, звільнення із кругообігу народжень і смертей сансари та всіх страждань й обмежень матеріального існування. Не є посмертною нагородою за праведні вчинки, звільнення досягається у земному житті через подолання несправжнього его й розкриття істинного чистого духу людини.

Брахман – у давньоіндійських уявленнях про світ єдиний духовно-інтелектуальний початок світу.

Атман – індивідуальні, конкретні виявлення Брахмана. Вважається незмінюваною, вічною сутністю у колі перероджень. Означає суб'єктивну першооснову буття, як в індивідуальному, так і в універсальному значенні.

Дао – вихідне поняття філософії даосизму і дуже важливе для духовної культури Китаю. Ієрогліф, що позначає «дао», поєднує знак людини і знак шляху, але це розуміння людського шляху набуває у даосизмі всеохоплюючого смислу: весь Космос постає упорядкованим саме таким чином, що він припускає буття людини та певний тип її поведінки. Отже, дао – закон буття, початок Космосу, життєва доля людини і те, що повинно бути основою правильного людського мислення.

Небо і Земля – у давньокитайських уявленнях про світ універсальні сутності, що виконують оцінювальні та орієнтовні функції: небо – це сфера чистих, ідеальних, правильних, вічних рухів та явищ, земля – сфера змішаних, часткових, кінцевих, неправильних рухів та явищ. Життя людини відбувається у проміжку між Небом та Землею, тому людина розглядається причетною як до ідеального, так і до хаотичного. Самоназва Давнього Китаю – «Піднебесна країна».

Філософська думка Давньої Індії та Давнього Китаю формувалися на засадах провідних ідей канонічних духовних джерел цих давніх країн, активно їх використовувала, але йшла далі в їх

раціоналізації та проясненні; врешті-решт у межах цих філософій були розроблені оригінальні концепції світобудови, природи людини, її життєвих завдань, людської долі та засад людських взаємин у суспільстві. Ці концепції запровадили у філософське мислення цілу низку фундаментальних понять, які й дотепер виграють важливу роль.

Індійська філософія тривалий час перебувала у лоні міфології, пізніше тісно переплітається із релігійними течіями. Про буддизм важко сказати, чи він є філософією, чи релігією. Даосизм і конфуціанство у Китаї, виникнувши як філософські системи, трансформуються на релігійні течії.

2 Перелік питань, що виносяться на практичне заняття.

1. Значення проблеми співвідношення західного та східного типу цивілізацій для розуміння процесів сучасного життя та розвитку філософії.

2. Канонічні джерела Давньої Індії та їх світоглядні ідеї. Філософські школи Давньої Індії.

3. Канонічні джерела Давнього Китаю та їх світоглядні ідеї. Філософські школи Давнього Китаю.

3 Запитання до самоконтролю.

1. У чому полягає філософсько-світоглядне значення проблеми «Схід-Захід» в її сучасному окресленні?

2. Якими є історичні аспекти тлумачення культури у контексті проблеми співвідношення західного та східного типу цивілізацій, та перспективи на майбутнє щодо цієї проблеми?

3. Надайте порівняльний аналіз вихідних особливостей західного та східного типу філософствування.

4. Розкрийте зміст фундаментальних філософських категорій Давнього Сходу – таких як «сансара», «нірвана», «карма», «медитація», «дао» тощо.

5. Тезисно опишіть типовий образ давньосхідної людини та розкрийте ці тези більш детально.

6. Філософські ідеї Давньої Індії та їх сучасне значення.

7. Сучасна оцінка вихідних філософських ідей буддизму.

8. Сучасна оцінка основних ідей конфуціанства.

9. Сучасна оцінка провідних ідей даосизму.

4 Тести.

1. Одна з найдавніших філософських шкіл Давнього Китаю – це: а) йога; б) джайнізм; в) чарвака-локаята; г) конфуціанство.
2. Дослідженням чого займалася школа санкх'я: а) атомів; б) натурфілософії; в) обчислення, точного знання; г) суцього.
3. Духовний канон Давнього Китаю ає назву: а) Упанішади; б) Веди; в) Притчі; г) «У-цзін».
4. Що означає термін «Будда»: а) камінь; б) мудрець; в) Шак'ямуні Гаутама; г) Просвітлений.
5. Скільки шляхетних істин сформулював Будда: а) дві; б) десять; в) чотири; г) дванадцять.
6. Канонічні джерела Давньої Індії – це: а) У-цзін; б) П'ятикнижжя; в) Веди; г) Книга Змін.
7. Яка з інтерпретацій пари понять «Інь-Ян» не належить до давньокитайської філософії: а) добро-зло; б) чоловіче-жіноче; в) правитель-підлегли; г) Небо-Земля.
8. Скільки років (сходинок) передбачає шлях звільнення від страждань у Будди: а) один; б) десять; в) шість; г) вісім.
9. Канонічним джерелом Давнього Китаю прийнято вважати: а) Книга історії; б) Книга віршів; в) П'ятикнижжя; г) Книга молитов.
10. Які філософські ідеї досліджувала школа вайшешиків: а) космології; б) ідеології; в) атомізму; г) скептицизму.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Порівняльний аналіз вихідних особливостей західного та східного типу філософствування.
2. Окресліть основні світоглядні ідеї «Вед» як духовного канону Давньої Індії.
3. Охарактеризуйте основні ідеї та ідейні здобутки провідних філософських шкіл Давньої Індії.
4. Охарактеризуйте основні ідеї та ідейні здобутки провідних філософських шкіл Давнього Китаю.
5. Окресліть світоглядні ідеї давньокитайського «П'ятикнижжя».
6. Яке місце у китайській філософії посідає вчення Лао-цзи.
7. Школа служилих людей (конфуціанців).
8. Школа даосистів та її центральна категорія дао.
9. Школа прихильників інь та ян (натурфілософи).

6 Рекомендована література.

Базова

1. Бичко І. Філософія. Курс лекцій: навч. посібн. [Текст] / І.Бичко, В.Табачковський. – Київ: Либідь, 1993. – 576 с.
2. Волинка Г.І. (гол. ред.) Читанка з філософії. У 6 книгах. Книга 1. Філософія стародавнього світу. – Київ: Довіра, 1992. – 203 с.
3. Габріелян О.А. Філософія історії: підруч. [Текст] / О.А. Габріелян, І.І. Кальной, О.П. Цветков. – Київ: Академвидав, 2010. – 213 с.
4. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів [Текст] / За ред. Л.В. Губерського. – Харків: Фоліо, 2013 – 510 с.
5. Причепій Є.М. Філософія: підручник – 3-тє вид., стер. [Текст] / Є.М. Причепій, А.М. Черній., Л.А.Чекаль. – К.: Академвидав, 2009. – 592 с.
6. Історія філософії: Підручник [Текст] / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський В.Г. – Київ: Либідь, 2001. – 408 с.
7. Чекаль Л.А. Філософський практикум: Навчально-метод. посібник [Текст] / Л.А. Чекаль, А.М. Черній. – Київ: Аграрна наука, 1998. – 200 с.

Допоміжна

1. Губернський Л.В. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. [Текст] / Л.В. Губерський. – Київ: Знання, 2009.
2. История философии Украины: хрестоматия [учеб. по- соб.] [Текст] – Киев: Лыбидь, 1993. – 553 с.
3. Основи філософії: підруч. [інтегр. кредит.-модул. курс для студ. вищ. навч. закл.] [Текст] / за ред. Л.М. Нікітіна. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – 323 с.
4. Волинка Г.І. Філософія стародавності і середньовіччя в освітньому контексті: Навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]. [Текст] / Г.І.Волинка. – Київ: Вища освіта, 2005. – 544 с.
5. Элиаде М. Йога: свобода и бессмертие. – Киев: «София», 2000. – 400 с.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека ім. В.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuu.gov.ua>.

2. Інститут філософії НАНУ ім. Г.Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.filosof.com.ua>.

3. Найвидатніші філософи світу та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 1.3 ЛЮДИНА КЛАСИЧНОГО ЗАХІДНОГО СВІТУ (Й КЛАСИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ФІЛОСОФСТВУВАННЯ): АНТИЧНІСТЬ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Архе – з давньогрец. Початок – перший, вихідний головний пункт; засада. У давньогрецькій філософії – універсальний початок усього сущого.

Атом – дослівно-неподільний, неруйнівний; найменша частинка речовини, яка не підлягає ніяким змінам; за Демокритом, наявність такої частинки є запорукою незнищеності світу.

Космос – з давньогрецької: порядок, краса, влаштування, оздоблення; розуміння Всесвіту як розумно та закономірно впорядкованого.

Ідея (або *ейдос*) – дослівно: вид, вигляд; основне поняття філософії Платона, що позначає внутрішню неподільну цілість будь-чого, завершену, одвічну його сутність; за дещо модернізованим тлумаченням – сукупність необхідних та достатніх елементів будь-якого явища або його конструктивний принцип.

Ноос (або *Нус*) – з давньогрец. розсудок, розум, мудрість; у давньогрецькій філософії – Світовий розум, розпорядник та впорядник усього сущого у світі.

Класичний період давньогрецької філософії (софісти, Сократ).

Антична класика у пошуках обґрунтування ідеальної держави у філософських системах Платона й Аристотеля.

Еллінізм як завершальний етап розвитку античної філософії (епікуреїзм, скептицизм, стоїцизм, неоплатонізм).

Епікур (341-270 до н. е.) заснував філософську школу в Афінах «епікурейств».

Атараксія – незворушність, безпристрасність; у школах завершального циклу античної філософії – душевний стан, до якого повинен спрямовувати своє самовдосконалення прихильник мудрості.

Стоїцизм (грец. stoa - портик в Афінах, де збиралися стоїки) – напрям давньогрецької філософії епохи еллінізму, який, зосереджуючись на етичних проблемах, проповідував незворушність, відстороненість від бід і радощів життя.

Скептицизм (грец. skeptikos - той, що розглядає, досліджує) – філософські погляди, які сповідують сумнів у можливості досягнення істини, здійснення ідеалів.

Кініки (від грец. κῆνός «собака»), *кінізм* – одна з найбільш відомих і значних давньогрецьких філософських шкіл IV ст. до н.е. Кініки виражали настрої демократичних прошарків сучасного їм рабовласницького суспільства. Основою щастя і благодаті вони вважали нехтування суспільних норм, відмову від багатства, слави, усіх чуттєвих задовольень, досягнення незалежності і внутрішньої свободи особистості.

Розвиток давньогрецької філософії позначений поворотом інтересу мислителів від космосу (світу) до людини. Цей поворот зумовлений тим, що у соціальному житті загальне (державні інституції, закони) втрачає своє домінуюче значення. Воно все більше проявляє свою залежність від індивіда (одиниці). Оце зміщення центру тяжіння від традиційних інституцій до індивіда, яке відбулося завдяки розвитку демократії, і зумовило усвідомлення особою своєї самоцінності. Вона бачить себе творцем законів (загального).

В історії філософії немає жодного філософського напрямку, принципи якого не використовувалися би для досягнення таємниць суспільства, розв'язання проблеми «людина – суспільство». І звичайно, чи не першими тут були античні мислителі (Платон, Аристотель, Епікур та інші), які дали світові перші теоретичні уявлення про соціум як систему співжиття людей.

Відомо, що фундаментальною думкою у грецькій *ідеї держави* була гармонія (пропорційність), справедливість життя, що його спільно ведуть усі громадяни держави. Саме гармонія і справедливість, на думку грецьких мислителів, виступали єднальною силою суспільства, яке ототожнювалось ними з державою. Немає нічого кращого для людини, ніж мати роботу і бути здатним її виконувати, і нема нічого кращого для інших людей і для всього суспільства, аніж можливість

кожного посідати те місце у суспільстві, яке він вправі займати, вважали вони.

Відносно гармонійності людини як цілісності – гармонійним мусить бути і суспільство-держава, що є, на думку Платона, ні чим іншим, як «великою людиною», своєрідною самостійною реальністю, що має свою внутрішню гармонію, особливі закони власної рівноваги.

У праці "Держава" Платон дає обґрунтування стабільності ідеальної держави-суспільства (абсолютної монархії), в основу якої кладе поділ населення на три верстви (класи): 1) керманічі – філософи, що керують державою; 2) охоронці – воїни, завдання яких бути на сторожі безпеки держави, утримувати її від хаосу; 3) виробники – землероби і ремісники, які забезпечують задоволення життєвих потреб.

Належність до того чи іншого класу не успадковувалась. Навпаки, ідеалом Платона було суспільство, де кожній дитині надається можливість здобути той найвищий ступінь освіти, який вона має досягнути відповідно до своїх природних можливостей, і де кожен індивід може зайняти ту найвищу посаду у державі, яку дозволять його особисті досягнення (здібності, освіта і досвід).

Людина – істота творча за своєю суттю. Ще Платон довів невіддільність «еросу» (потяг недосконалого до досконалості, що підносить людину, «немовби шаблями сходів угору») від сутності людини.

Арістотель також проводив паралель між людиною і суспільством. Але на відміну від Платона, він розглядав не суспільство похідним від людини як державної істоти, а навпаки, у нього людина є похідною від суспільства. За його переконанням, людина за межами суспільства-держави є абстракцією, що поза суспільством людина реально так само є неможливою, як неможлива жива рука, відокремлена від тіла.

Ідеальною державою для Арістотеля є «суспільство рівних, об'єднаних однією метою – досягти найкращого життя, настільки це можливо». Арістотель приймає верховенство закону (конституційне правління) як ознаку доброї держави, виходячи з того, що, по-перше, це правління здійснюється в інтересах усього народу, на відміну від правління угруповань сумнівної моральної орієнтації чи правління, яке здійснюється в інтересах певного класу чи певної особистості; по-друге, це є законне правління, що здійснюється на основі обов'язкових для виконання постанов, обов'язкових як для урядовців, які не мають

права порушувати закони і звичаї, так і для громадян; по-третє, демократичне правління здійснюється за добровільної згоди підданих, чим відрізняється від деспотизму, який тримається лише на застосуванні сили.

Для стоїків суспільство є зразком тієї світової, космічної єдності, яка проникає та охоплює будь-яку множинність. Тобто не лише певну людську спільноту, але й Землю, увесь світ (Всесвіт) вони розглядали як своєрідне «суспільство» – «державу богів і людей». Глумачення суспільства як своєрідної цілісності, самостійної реальності дістало назву «соціального універсализму».

В античній філософії зустрічаються й інші точки зору. Так, Епікур і його прибічники вважали, що люди, відчуваючи потребу одне в одному, об'єднались в одне суспільство, розподіливши між собою окремі суспільні обов'язки, особливо ті, що стосувались безпеки, і затвердивши правила стосунків між собою.

Щось подібне має місце й у п'ятій книзі поеми Лукреція Кара "Le return natura", де всі форми суспільного життя, його політичні та соціальні інститути, наука і мистецтво розглядаються як такі, що виникли без втручання будь-якого розуму, крім людського.

2 Перелік питань, що виносяться на практичне заняття.

1. Натурфілософський етап розвитку давньогрецької філософії: проблема першопочатку (Фалес, Піфагор, Парменід, Геракліт) та взаємозв'язку руху та матерії (Емпедокл, Анаксагор, Демокрит).
2. Класичний період давньогрецької філософії (софісти, Сократ).
3. Антична класика у пошуках обґрунтування ідеального у філософських системах Платона й Аристотеля.
4. Розуміння сутності людини та специфіки її пізнання у давньогрецькій філософії (софісти, Сократ, Платон, Аристотель).
5. Еллінізм як завершальний етап розвитку античної філософії (епікуреїзм, скептицизм, стоїцизм, неоплатонізм).

3 Запитання до самоконтролю.

1. Розкрийте співвідношення понять «антична філософія» та «давньогрецька філософія».
2. Проаналізуйте основні напрямки розвитку ідей в античній натурфілософії.

3. Прокоментуйте позитивні та негативні сторони діяльності давньогрецьких софістів.

4. Софісти як такі, що запровадили проблематику людини у західноєвропейську філософію – розкрийте основні змістовні аспекти їх тлумачення людини.

5. Охарактеризуйте основні здобутки філософської діяльності Сократа.

6. Формула Сократа «Пізнай самого себе!» – розкрийте її філософський зміст.

7. Порівняйте ідеї Платона та Аристотеля, обґрунтуйте свої висновки.

8. Проблема «держави» (й суспільства) у філософії Античності – охарактеризуйте основні аспекти її вирішення античними мислителями.

9. Прокоментуйте внесок філософії Аристотеля до розуміння людини як такої.

10. Поясніть особливості та здобутки філософських шкіл пізньої античної філософії.

4 Тести.

1. Які ідеї репрезентують філософське вчення стоїків: а) байдужість до істини; б) людина народжена для щастя, що досягається апатією; в) етичне вчення фаталістичного характеру; г) незворушність, відстороненість від бід і радостей буття.

2. Представником якого філософського напрямку є Платон: а) матеріалізму; б) ідеалізму; в) реалізму; г) номіналізму.

3. Кого із давньогрецьких мислителів вважають засновником античної філософії: а) Фалеса; б) Піфагора; в) Парменіда; г) Геракліта.

4. Хто з античних мислителів був атомістом: а) Геракліт; б) Епікур; в) Демокрит; г) Платон.

5. Хто, на думку Платона, повинен бути правителем ідеальної держави: а) ремісники; б) землероби; в) філософи; г) народ.

6. Хто є автором філософської теорії ідей: а) Сократ; б) Демокріт; в) Платон; г) Аристотель.

7. Хто із філософів вважав першоосновою вогонь: а) Парменід; б) Анаксимен; в) Геракліт; г) Протагор.

8. Кому належить вислів «людина є мірою всіх речей»: а) Епікур; б) Парменід; в) Демокрит; г) Протагор.

9. Хто із названих філософів розпочав «лінію матеріалізму» у філософії: а) Геракліт; б) Демокрит; в) Сенека; г) Платон.

10. Натурфілософія – це філософія: а) руху; б) свідомості; в) природи; г) пізнання.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Феномен людини в античній філософії, та на початку європейської історії у цілому.

2. Умови та чинники формування античної філософії.

3. Значення ідей античної натурфілософії для формування тогочасної людини.

4. Оцінка ролі софістів у розвитку античної філософії та культури: позитивне та негативне в їх діяльності. Формула Протагора «людина – міра всіх речей».

5. Життя та філософська діяльність Сократа.

6. Філософське вчення Платона про людину та суспільство.

7. Вихідні ідеї філософії Аристотеля про людину та суспільство.

8. Здобутки філософських шкіл пізньої античної філософії щодо людини, їх історико-культурний аспект.

9. Впливи античної філософії на розвиток української філософської думки та культури.

6 Рекомендована література.

Базова

1. Андрущенко В. Вступ до філософії. Великі філософи: навч. посібн. [Текст] / В. Андрущенко. – Харків: ТОВ "РИФ", 2005. – 512 с.

2. Бичко, І. Філософія. Курс лекцій : навч. посібн. [Текст] / І. Бичко, В. Табачковський. – Київ: Либідь, 1993. – 576 с.

3. Волинка Г.І. (гол. ред.) Читанка з філософії. У 6 книгах. Книга 1. Філософія стародавнього світу. – Київ: Довіра, 1992. - 203 с.

4. Габріелян О.А. Філософія історії: підруч. [Текст] / О.А. Габріелян, І.І. Кальной, О.П. Цветков. – Київ: Академвидав, 2010. – 213 с.

5. Причепій Є.М. Філософія: підручник – 3 вид., стер. [Текст] / Є.М. Причепій, А.М. Черній, Л.А. Чекаль. – Київ: Академвидав, 2009. – 592 с.

6. Історія філософії: Підручник [Текст] / Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. – Київ: Либідь, 2001. – 408 с.

7. Чекаль Л.А. Філософський практикум: Навчально-методичний посібник. [Текст] / Л.А. Чекаль, А.М. Черній. – Київ: Аграрна Наука, 1998. – 200 с.

Допоміжна

1. Губернський Л.В. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. [Текст] / Л.В. Губерський. – К.: Знання, 2009.

2. Волинка Г.І. Філософія стародавності і середньовіччя в освітньому контексті: Навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Г.І.Волинка. – Київ: Вища освіта, 2005. – 544 с.

3. Ямвлих. О Пифагоровой жизни / Пер. с древнегреч. И.Ю. Мельниковой. – М.: Алетея, 2002. – 192 с.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека ім. В.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

2. Інститут філософії НАНУ ім. Г.Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.filosof.com.ua>.

3. Найвидатніші філософи світу та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.

4. Бібліотека Гумер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/index_philos.php.

5. Платонанет Библиотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://platonanet.net/load/knigi_po_filosofii/2.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 1.3 ЛЮДИНА КЛАСИЧНОГО ЗАХІДНОГО СВІТУ (Й КЛАСИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ФІЛОСОФСТВУВАННЯ): СЕРЕДНІ ВІКИ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Для кращого засвоєння змісту даної теми необхідно ознайомитися з певною кількістю термінів.

Релігія (від лат. набожність, святиня; відновлення розірваного зв'язку) – духовний феномен, який виражає не лише віру людини в існування надприродного начала, що є джерелом буття всього існуючого, але й виступає для неї засобом спілкування з ним,

входженням в його світ. Розв'язуючи практично ті ж самі, що і філософія, світоглядні проблеми, релігія, на противагу філософії, апелює до віри, а не до раціонального мислення і логічної аргументації, до емоцій, а не до інтелекту.

Характерною рисою релігійного світогляду є *теоцентризм* – поділ світу па природний і надприродний. Надприродне (Бог) визнається вищою, надсвітовою, реально існуючою творчою силою.

Монізм – першоосною і першопричиною світу визнається першопочаток, який створює природу та людину, встановлює характер взаємовідносин між ними, а також природою та людиною, з одного боку, і Богом – з іншого.

Фаталізм – визнання наперед визначеності Богом життя людини, її долі. По суті, релігійний світогляд, заперечує свободу у бутті людини.

Віра є надприродною. *Надприродне* (Бог, ангел, диявол) – особлива духовна сутність, яка існує сама по собі. Вона протилежна і нерідко протистоїть матеріальному світові (природі) й не підкоряється його законам. *Віра* – це і соціально-психологічний механізм, і спосіб передачі досвіду від людини до людини, від покоління до покоління.

Догматичність і *канонічність* – дані Богом ідеї, моральні цінності, норми поведінки та спілкування визнаються абсолютними, тобто всезагальними, істинними, історично незмінними.

Чуттєво-емоційне ставлення людини до дійсності і до самої себе. Людина пізнає Бога, його творіння, буття не розумом, а почуттями («божественним одкровенням», «переживанням», «інтуїцією віри» і таке інше).

Християнство (від грец. помазаник, месія) – монотеїстична релігія, яка виникла у I ст. н.е., в якій проголошується рівність всіх перед Богом, незалежно від національної і соціальної приналежності. Універсалізм християнського світогляду: догмат про Трійцю – Бог-Отець (безпочаткова першооснова), Бог-Син або логос (смісловий, або принцип що оформлює), Бог-Святий Дух (животворний принцип); догмат Боготілення – Ісус Христос є боголюдиною, який прийняв страждання і смерть заради спокути людських гріхів і воскрес після смерті.

Теоцентризм (від грец. theos - Бог, лат. centrum - центр кола). Бог – центр світобудови, буття світу й людини. Філософська концепція, в основі якої лежить розуміння Бога як абсолютного, досконалого,

найвищого буття, джерела всього життя і будь-якого блага. При цьому основою моральності служить шанування Бога і служіння Йому.

Теологія (богослов'я) – пов'язана з філософією, особливо у тому аспекті, коли Вічне Сущє розглядають, як вічну і єдину Істину (софію), яка є предметом пошуків філософії. По суті теологія – це філософія, яка визнає існування Сущого як унікальної Особи, на відміну від матеріалістичної філософії, яка намагається вивчати Сущє як матерію, яка не має особистості.

До епохи Відродження, теологія вважалася найвищою наукою (див. схоластика), проте в епоху Відродження її висновки були піддані критиці. Повернення філософії до античних витоків, ідеї гуманізму та антропоцентризму перенесли акценти суспільства зі світу потойбічного на світ дійсний.

У християнському сприйнятті термін «теологія» може бути осмислений двояким чином. По-перше, як слово Бога про Самого Себе. Теологія у вузькому розумінні – слово про Бога – стало можливим після зішестя на землю Сина Божого, який відкрив людям істинне вчення про Бога, Бог заради людей не тільки втілювався, але й став богословом. Це слово Бога про Себе і про створений Ним світ складає зміст Божественного Одкровення. По-друге, у загальноприйнятому значенні під теологією розуміють вчення про Бога когось із богословів.

Креаціоналізм – це ідея створення Богом світу із нічого.

Схоластика (від лат. школа) – панівний у середньовічній Європі філософський і педагогічний метод та система середньовічної філософсько-теоретичної думки як типу релігійної філософії, для якої є характерним принципове панування теології над усіма іншими формами пізнання, знання.

З іншого боку, схоластика є методом, що полягав переважно у перегляді та порівнянні висловів попередніх мислителів і Біблії та виведенні нового синтезу, для якого буде характерним зв'язок догматів християнства і церкви з раціоналістичним поясненням та особливий інтерес до формально-логічної проблематики. Зазначимо, що у повсякденному спілкуванні схоластикою часто-густо називають знання, відірвані від життя, які засновані на абстрактних міркуваннях, що не перевірялися досвідом.

Патристика (від греч. πατήρ, лат. pater - отець) – у філософії загальна назва напрямку, заснованого отцями церкви. У теології це сукупність вчень отців церкви та авторитетних церковних

письменників I-VIII століть (патрологія). Одним із найушлавлениших її представників вважається Аврелій Августин Блаженний.

Апологетика (від. грец. захист) – перша спроба побудувати філософську систему на основі християнських догматів; два напрямки у питанні ставлення до попередньої язичницької (античної) мудрості: позитивний (Оріген, Григорій Нисський) і негативний (Квінт Тертуліан). Вони зверталися до римських імператорів із посланнями на захист християнства, розробляли важливі світоглядні ідеї, такі як розуміння сутності Бога, характеру та змісту божественного творіння природи та сутності віри, співвідношення віри і знання.

Отці церкви – давня шаноблива назва християнських теологів і церковних діячів, яка з IV ст. використовується до групи видатних церковних діячів і письменників минулого (найчастіше це період II-VIII ст.), як мирян так і священиків, які зробили вагомий внесок у створення і розробку правил, устрою, віровчення і обрядів Церкви, канону Святого Писання (відокремлення богонатхненних книг від апокрифічних) та інше. Вважається, що отців церкви відрізняє ортодоксальне вчення, святість життя, визнання Церкви тощо. Вчення отців церкви, так само як й розділ теології, що вивчає їх вчення, називається патристикою або патрологією. Головні отці церкви у православ'ї - три святителі: Василій Великий (Кесарійський), Григорій Богослов та Іоанн Златоуст, шануються також Григорій Нисський, Афанасій Олександрійський, Діонісій Ареопіт та інші. Головні отці у Римо-католицькій церкві – Августин, Амвросій Медіоланський, Ієронім Стридонський, Григорій I. Пізніших богословів на Заході називають «вчителями Церкви», а їх вчення схоластиком.

Духовне життя – активно-творча діяльність людей, у результаті якої відбувається засвоєння та перетворення світу у виробництві, зберіганні, розподілі, споживанні духовних цінностей та ідеального змісту. Окремо виділяють духовне життя суспільства та духовне життя окремої людини. Дух як принцип життя, як енергія у людині і у тваринах, певного часу вважався сутністю, яка складається із особливо витонченої субстанції, такої як дихання чи тепле повітря, відокремлюваної від тіла, таємничої за природою, і такою що приписується божественному походженню.

2 Перелік питань, що виносяться на практичне заняття.

1. Світ епохи Середніх віків: загальна характеристика.

2. Людина епохи Середніх віків: загальна характеристика
3. Філософія Середніх віків (Орігена, Августин, Ансельм Кентерберійський, Хома Аквінський) про світ, людину, Бога.
4. Феномен середньовічної схоластики – як метод осмислення людиною світу.

3 Запитання до самоконтролю.

1. Поясніть внутрішню логіку розвитку середньовічної філософії через проблему співвідношення категорій «віра» – «розум».
2. Поясніть основні принципи та постулати теоцентричної філософії Середніх віків. Дайте філософське тлумачення релігійних понять «Бог», «віра».
3. Розкрийте зміст суперечки про універсалії у контексті боротьби середньовічних варіантів реалізму та номіналізму.
4. Надайте – мовою філософії – розуміння людини епохи Середніх віків.
5. Надайте – мовою філософії – розуміння релігійного знання епохи Середніх віків.
6. Охарактеризуйте середньовічну схоластику як систему середньовічної філософсько-теоретичної думки.
7. Постать Мартіна Лютера та епоха Реформації – прослідкуйте їх історичну перспективу.
8. Які теми і проблеми філософії Середніх віків зберегли свою актуальність дотепер, є цікавими й для сучасної людини?
9. Прокоментуйте сучасне значення провідних ідей християнських віровчення та релігійної філософії.

4 Тести.

1. Головним світоглядним принципом Середньовіччя є: а) космоцентризм; б) антропоцентризм; в) політеїзм; г) теоцентризм; д) пантеїзм.
2. У Середні віка одержала розвиток: а) філософія; б) антична культура; в) схоластика; г) розквіт мистецтва; д) література.
3. Основою світогляду середньовічної людини була віра у: а) непорушний устрій космосу; б) Бога; в) людину, її сили та можливості.
4. Середньовічному суспільству відповідали така суспільно-економічний устрій: а) первісний; б) феодальний; в) рабовласницький; г) капіталістичний.

5. Які риси є характерними для середньовічного світогляду: а) традиціоналізм; б) антропологізм; в) креаціоналізм; г) теоцентризм; д) визначення вічності світу та людського суспільства.

6. Що є притаманним номіналізму: а) угода про єдиний зміст вживаних термінів; б) ствердження онтологічного зв'язку слів та речей; в) божественна концепція походження мови.

7. Хто заклав основи середньовічного світогляду: а) Платон; б) Аристотель; в) Хома Аквінський; г) Аврелій Августин; д) Данте Аліґ'єрі.

8. Що таке креаціоналізм: а) віра у прогрес; б) віра у первісність і вічність матерії; в) віра у Бога як творця всього існуючого; г) віра у завершення історії Страшним Судом.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

Тематика філософських диспутів:

– причини та зміст радикальних змін в європейському світогляді при переході від епохи Античності до європейського Середньовіччя;

– виходячи з уривку із тексту Х.Аквінського, де мова йде про соціокультурну роль релігії (робота «Сумма теології» / Антологія мирової філософії. – М., 1989. – Т. 1, Ч. 2. – С. 827-831), розгорнути аргументацію з проблеми онтологічного доказу буття Бога, яким обґрунтовується існування Бога як реальності, досконалішим за яку неможливо помислити нічого;

– яким є, власне, основний філософський інтерес Середніх віків;

кінець епохи Середніх віків – доба Реформації: чим вона є.

6 Рекомендована література.

Базова

1. Афанасенко В. Філософія: Підруч. для вищої школи / (заг.ред.) В.Г. Кремень, М.І. Горлач. – 3-є вид., перероб. та доп. – Харків: Прапор, 2004. – 735 с.

2. Білодід Ю. Філософія: Український світоглядний акцент: Навч. посібник / Юрій Білодід. - Київ: Кондор, 2006. – 355 с.

3. Губерський Л. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищих навч. закл. / І.Ф. Надольний (ред.). – 5 вид., стер. – Київ: Вікар, 2005. – 516 с.

4. Словник-довідник з курсу філософії для студентів 2, 3, 4 курсів усіх спец. денної та заочної форм навчання / Укл. А.Г. Чичков, О.М. Башкеєва, О.М. Патеріло. – Дніпропетровськ: ДВНЗ УДХТУ, 2014. – 20 с.

5. Філософія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л.В. Губерський та ін.; за ред. Л.В. Губерського. – Харків: Фоліо, 2013. – 509 с.

6. Філософія як історія філософії: підручник / За ред. В.І. Ярошевця. – Київ: Центр навч. літератури, 2012. – 648 с.

Допоміжна

1. Воронкова В. Філософія: Навч. посібник / В.Г. Воронкова. – Київ: ВД «Професіонал», 2004. – 460 с.

2. Кремень В. Філософія: Мислителі. Ідеї. Концепції: Підручник / В.Г. Кремень. – К.: Книга, 2005. – 525 с.

3. Сморгж Л. Філософія: Навч. посібник / Леонід Сморгж – Київ: Кондор, 2004. – 414 с.

Інформаційні ресурси

1. Електронні посібники з філософії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.ws/filosofiya/>.

2. Матеріали з філософії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philosophy.ua/>.

3. Електронна бібліотека з філософії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://platonanet.org.ua/load/knigipo_filosofii/.

4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scribd.com/kleindberg/d/55873092> – філософія.

5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.ws/12281128/filosofiya/dialektichniy-filosofiya>.

6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/774/19/VI> – філософія.

7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aphy.net/forum?task=viewtopic&id=1719> – філософія.

8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philosophy-book.info/20.html#20> – філософія.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 1.3 ЛЮДИНА КЛАСИЧНОГО ЗАХІДНОГО СВІТУ (Й КЛАСИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ФІЛОСОФСТВУВАННЯ): НОВИЙ ЧАС

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Агностицизм – філософський принцип, згідно з яким абсолютна істина щодо метафізичних питань (про Бога, душу і все, що виходить за межі чуттєвого досвіду) недосяжна, людина може досягнути лише відносно часткову істину про те, що дане в її чуттєвому досвіді.

Антиномія – очевидна суперечність між двома твердженнями, кожне з яких однаковою мірою можна логічно довести у даній системі. І.Кант вважав, що розум людини не може вийти за межі чуттєвого досвіду та пізнати ріс-у-собі, а тому впадає у протиріччя.

Антиклерикалізм – суспільно-політичний рух, спрямований на ослаблення політичного та соціально-економічного впливу церкви на суспільство.

Апостеріорі – у теорії пізнання знання, що набувається через досвід.

Апріорі – у теорії пізнання знання, що наявні у свідомості й існують до досвіду.

Діалектика – 1) метод дискусії, «мистецтво сперечатись» у давньогрецькій філософії; 2) теорія розвитку, розроблена Г.Гегелем.

Емпіризм – напрямок у теорії пізнання, що визнає чуттєвий досвід за початкове знання та вважає, що зміст знання може розумітись як опис цього досвіду, або зводиться до нього.

Категоричний імператив (лат. владний, наказовий) – вимога, наказ, закон. У І.Канта – загальнозначуща моральна вимога на протигагу особистому принципу (максимі).

Людина – унікальна у Всесвіті, наділена інтелектом істота, суб'єкт суспільно-історичної діяльності і культури. Свідомість, здатність мислити, здатність до здійснення вільного вибору й до моральних суджень є її відмітними сутнісними рисами.

Матеріалістична діалектика – визначає первинність матерії та вторинність свідомості, філософське поняття «матерія» і природно-наукові уявлення про неї, співвідношення матерії і руху, тлумачення простору і часу як форм існування матерії, а також відповідні

положення про пізнання світу, об'єктивної, абсолютної і відносної істини, про роль практики у пізнанні й т. ін.

Механіцизм – принцип, згідно з яким пояснення всього розмаїття процесів й явищ (біологічних, соціальних тощо) зводиться до простих законів механіки.

Наука – система знання про світ, коли розуміння світу здійснюється шляхом отримання та теоретичної систематизації об'єктивних знань про дійсність.

Раціоналізм – філософський напрямок, згідно з яким джерелом знання є розум людини (логічне мислення).

Річ-у-собі – термін, який І.Кант використовував у своїй філософії для позначення сутності, цілком незалежної від досвіду.

Раціоналістичний підхід до людини (від лат. *Ratio* - розум) – філософська точка зору, яка наголошує першість і компетентність розуму (логічного ходу міркування) у пошуках істини. В історії філософії раціоналізм протиставляється *емпіризму* – філософській установці, яка у пошуках істини виходить із досвіду.

Сенсуалізм (лат. *sensualis* - чуттєвий, від *sensus* - почуття, відчуття) – напрямок у теорії пізнання, який визнає відчуття єдиним джерелом знань. Протилежний раціоналізмові.

Системний підхід – напрямок методології досліджень, який полягає у дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як модель системи.

Свобода – спроможність і можливість людини діяти відповідно до своїх інтересів та цілей в умовах наявності вибору. Свобода пов'язана з відповідальністю людини за свої дії та інше. Свобода без відповідальності перетворюється у свавілля.

Субстанція – одне з фундаментальних понять онтології, що дозволяє зводити чуттєву множинність та мінливість властивостей до чогось постійного та самостійно існуючого.

Об'єктивний ідеалізм – як першооснову буття розглядає дух або ідею, що існує об'єктивно, поза суб'єктом.

Суб'єктивний ідеалізм – бачить першооснову буття у свідомості суб'єкта.

Плюралізм – філософська позиція, при якій існують рівноправні форми знання.

Трансцендентальний – той, що зумовлює можливість пізнання.

Трансцендентний – той, що лежить поза межами свідомості й пізнання.

Людина – головна загадка для філософського мислення.

З одного боку, людину класичної європейської філософії Нового часу, пов'язують з розквітом наук, зокрема, механіки, математики, які обґрунтовують раціональне розуміння сутності людини. З другого боку, людина у контексті механістичної картини світу уявлялася як своєрідна досконала машина, як годинниковий механізм.

Ліберально-просвітницькі уявлення про потужні можливості освіченості, що постали у XVIII ст., ґрунтувалися на переконанні у потребі вільної та розумної особистості. Доба Просвітництва породила образ «автономної людини», здатної раціонально та глибоко оцінювати ідеї, моральні вчинки та їх наслідки. Філософія Просвітництва виражала пафос розуму, знання та заснованого на них прогресу найбільш повно та виразно.

На відміну від античних й середньовічних мислителів, які розчиняли окрему особистість з її персональними вимогами у загальній суспільній масі, мислителі Нового часу, виховані ідеями Реформації, принципами індивідуалізму, раціоналізму, висувують на перше місце окрему людину, наділену від народження невід'ємними правами на життя, свободу та приватну власність.

Центральною темою німецької класичної філософії є людина. Лише І.Кант вперше критично осмислив антропологічну проблематику, порушену його попередниками. І хоча відповідь на ці проблеми мала не метафізичний, а теоретико-пізнавальний характер і передбачала не буття людини, а її ставлення до світу, у ній знайшли відображення фундаментальні виміри людини, світу та їх стосунків.

У філософії І.Канта людина представлена як така що належить одночасно двом світам – світу природи, з його причинністю й необхідністю, та світу соціуму, з такими виявами, як свобода та мораль. Відомі кантівські запитання «Що я можу знати?», «Що я маю робити?». «На що я можу сподіватися?» є сходженням до проблеми людини – до питання «Що є людина?». Для І.Канта проблема людини – центр філософування, бо людина для себе є своя остання ціль. Питання «Що є людина?», на переконання І.Канта, об'єднує всі головні філософські запитання.

Розглядаючи проблеми людини, німецька класична філософія концентрує увагу навколо принципу свободи та інших гуманістичних

цінностей. Вперше не характер і структура об'єктивної дійсності, а людина, й, зокрема, як суб'єкт пізнання, була поставлена на чільне місце, розглядалася як активно-діяльний фактор, своєрідний епіцентр буття.

Значних успіхів досягла німецька класична філософія у розробці теми духовного світу людини. Сфера свідомості перестала бути домінуючим виміром духу. До неї увійшли і невідомі, неконтрольовані процеси. Підсвідома робота думки почала розглядатися як фактор творчості, продуктивної уяви.

Важливою темою німецької класичної філософії були форми всезагальності (у І.Канта, Й.Фіхте), що розглядалися лише як форми людського мислення, а згодом (у Ф.Шеллінга та Г.Гегеля) — як форми самої дійсності. Остання у зв'язку з цим стала уявлятися духовною реальністю, розумом, що розвивається шляхом самозаперечення. Значним досягненням німецької класичної філософії стала діалектика, ґрунтовно розроблена Г.Гегелем.

Історизм як принцип мислення міцно запанував в уявленнях про процесуальність світу: світ – самосуперечлива цілісність, що розвивається відповідно до законів діалектики.

У перші десятиліття XIX століття мова стала йти про соціальні теорії соціалістів-утопістів, таких як К.А.Сен-Сімон (1760-1825), Ш.Фур'є (1772-1837) і Р.Оуен (1771-1858). Утопічний соціалізм зобразив майбутнє суспільство як суспільство достатку, що забезпечує задоволення людських потреб і розквіт особистості.

Значним етапом у розвитку філософії економіки стала філософська теорія К.Маркса (1818-1883). К.Маркс створив матеріалістичну концепцію суспільства, основу якого складає суспільне виробництво. Згідно з вченням К.Маркса, стрижнем соціального механізму розвитку капіталістичної економіки є класова боротьба пролетаріату і буржуазії, основу якої становить протилежність класових інтересів у сфері відносин власності на засоби виробництва, а відповідно і політичної влади. Заслугою марксизму у розвитку філософії економіки є ідея взаємозв'язку матеріально-виробничої сфери та соціальної структури суспільства. В економічній сфері розкривається образ особистості як головної продуктивної сили суспільного виробництва, людини-працівника, у соціальній сфері особистість постає у всій повноті соціальних відносин з іншими людьми.

2 Перелік питань, що виносяться на практичне заняття.

1. Новаторські ідеї представників Нового часу у пошуках «цілісної» людини (метафізичні, релігійні, антропологічні).
2. Наслідки Реформації для історії Нового часу (соціальні, економічні, політичні, ідеологічні).
3. Взаємозв'язок свободи особистості та поведінки людини у суспільстві.
4. Становлення індустріальної цивілізації та місце людини в цих умовах.
5. Світоглядне формування людини XIX ст.: принципи (історизму, науковості, різноманіття в культурі).
6. Народження та розвиток економічної науки (морально-етичні наслідки).

3 Запитання до самоконтролю.

1. Охарактеризуйте місце та роль епохи Відродження як начального етапу епохи Нового часу.
2. «Революція у свідомості» людини епохи Відродження – назвіть основні ознаки такої «революції».
3. Епохою Нового часу розпочинається «нова» історія людства – прокоментуйте це докорінне змінювання в усвідомленні людиною (й людством) самих себе.
4. Поясніть суть механістичного погляду на людину як своєрідну машину (Р.Декарт, Ж.Ламетрі, П.Гольбах, Д.Дідро, К.Гельвецій й ін.).
5. Особливості тлумачення людина як гармонійної істоти у працях філософів Нового часу (Ф.Вольтер, Ш.Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо, Д.Дідро, К.Гельвецій, Г.Лессінг, І.Гердер, Й.Гете).
6. Чому протестантські держави випереджали в економіці держави католицькі та православні?
7. Охарактеризуйте внесок «Критики чистого розуму» І.Канта до філософії про людину.
8. Чому І.Кант виділяв три пізнавальні здатності людини?
9. Надайте розгалужене пояснення антропологічного принципу у філософії Л.Фейєрбаха.
10. Філософія марксизму як єдність матеріалістичної діалектики з матеріалістичним розумінням історії: прокоментуйте.

4 Тести.

1. Головна проблема філософії Нового часу – це: а) проблема універсалій; б) розробка й обґрунтування методів наукового пізнання; в) проблема змістовності людського життя; г) розробка й обґрунтування способів перетворення суспільства.

2. До загальних особливостей розвитку філософії в епоху Нового часу слід віднести: а) її підпорядкування теології в якості її прислужниці; б) виникнення національних та регіональних філософій; в) розвиток філософії у діалозі із іншими науками; г) вихід філософського знання на новий рівень диференціації та систематизації.

3. Філософія, яка стверджує пріоритет розуму у пізнанні та діяльності людини – це: а) сенсуалізм; б) емпіризм; в) містицизм; г) раціоналізм.

4. Сенсуалізм – це напрям, який вважає єдино істинним джерелом знань: а) розумовий досвід; б) інтелектуальну інтуїцію; в) практику; г) чуттєвий досвід; д) досвід авторитетного знання.

5. Філософські ідеї щодо людської свідомості як «чистої дошки» належить: а) Г.Ляйбніцу; б) Б.Паскалю; в) Дж.Локку; г) Ф.Бекону.

6. Автор вчення про «вроджені ідеї» у людини – а) Ф.Бекон; б) Т.Гоббс; в) Р.Декарт; г) Дж.Локк; д) Б.Паскаль.

7. «Річ-у-собі» за І.Кантом – це: а) світ, пізнаний людиною; б) світ, який підлягає людській практиці; в) світ поза межею людського досвіду; г) світ людської свідомості.

8. Агностицизм – це: а) заперечення можливості людської діяльності; б) заперечення можливості людського пізнання; в) заперечення можливості усвідомлення себе; г) заперечення можливості щастя.

9. «Філософією totoжності» прийнято називати філософські погляди: а) Й.Фіхте; б) Ф.Шеллінга; в) І.Канта; г) Г.Гегеля.

10. Тріада «теза – антитеза – синтез» належить творчості: а) І.Канта; б) Ф.Шеллінга; в) Л.Фейєрбаха; г) Г.Гегеля.

11. Який метод філософії найповніше розвинув Г.Гегель: а) структуралізм; б) герменевтика; в) метафізика; г) діалектика.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Людина Нового часу: методологічні пошуки для об'єднання теоретичного та практичного у пізнанні.

2. Онтологія Нового часу про світобудову та місце у ній людини.

3. Дж.Бруно, Г.Галілей, М.Коперник й інші – як створювачі наукової картини світу Нового часу: їх вчення та долі в історичному контексті.

4. Антропологічні та соціальні ідеї у філософії Нового часу.

5. Теза Б.Паскаля щодо людини Нового часу: «Чим є людське я? – Тростиною, що мислить» – розгорніть аргументацію філософа щодо цього.

6. Вчення Т.Гоббса про державу і право.

7. Духовний світ людини в німецькій класичній філософії.

8. Географічний детермінізм Ш.Монтеск'є.

9. Обґрунтування класичного розуміння прав і свобод людини у філософії Дж.Локка.

1. Співвідношення права і категоричного морального імперативу у філософській системі І.Канта.

10. Вчення про громадянське суспільство Г.Гегеля.

11. Г.Гегель про роль особистості та народних мас в історії.

12. Марксизм та його доля у контексті світової історії та культури.

6 Рекомендована література.

Базова

1. Бондаревич І.М. Філософія: діалог мислителів, епох, цивілізацій: навчальний посібник. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. – 252 с.

2. Бохенский Ю.М. Современная европейская философия. – М.: Научный мир, 2000. – 256 с.

3. Булатов, М.О. Філософський словник. – Київ: Стилос, 2009. – 575 с.

4. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін С.М. Основи філософських знань: підручник. – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 1028 с.

5. Губерський Л.В., Надольний І.Ф., Андрущенко В.П., Розумний В.П., Бойченко В.П. Філософія: навч. посібник. – 5 вид., випр. і доп. – Київ: Вікар, 2005. – 457 с.

Допоміжна

1. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
2. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник. – Київ: Книга, 2005. – 528 с.
3. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посібник / за ред. акад. НАНУ Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – 621 с.
4. Свідзинський А. Синергетична концепція культури. – Луцьк: Вежа, 2009. – 696 с.
5. Нарский И. С. Западно-Европейская философия XVIII в. (краткое введение). – 5 -е изд. – М.: ГЛК, 2004. – 302 с.
6. Хофмайстер Х. Что значит мыслить философски? Поиск фундамента всего знания и всего сущего. / Пер. с нем. – СПб.: Изд. СПб., 2006. – 446 с.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека ім. В.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
2. Інститут філософії ім. Г.Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua>.
3. Найвидатніші філософи світу та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.
4. Стретерн П. Філософи за 90 хвилин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/stret01/index.htm>.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2 ФІЛОСОФІЯ СВІТУ І ЛЮДИНИ У СУЧАСНІЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

ПРАКТИЧНЕЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 2.1 ЛЮДИНА ТА СВІТ У НЕКЛАСИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ФІЛОСОФСТВУВАННЯ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Герменевтичне коло – метафора, що описує взаємообумовленість пояснення та інтерпретації, з одного боку, і розуміння, з другого. Герменевтичне коло постає альтернативою панівній логоцентричній моделі пізнання. Лише одночасне бачення одиничного, особливого й загального дозволяє наблизитися до адекватного прочитання тексту, де розуміння стає незавершеною діяльністю, підхопленою хвилями циркуляції до цілого.

Інтенціональність (лат. *intentio* - намір, прагнення) – властивість свідомості бути спрямованою на деякий об'єкт.

Ірраціоналізм – (лат. *irrationalis* - несвідоме, нерозумне) – філософські течії, що проголошують верховенство чуттєвого початку і роблять його основною характеристикою як самого світу, так і світосприйняття.

Ноосфера (*νόος* - «розум» і *σφαῖρα* - «сфера») – сфера розуму; сфера взаємодії суспільства та природи, у межах якої розумна людська діяльність стає визначальним фактором розвитку (ця сфера позначається також термінами «антропосфера», «біосфера», «біотехносфера»).

Сцієнтизм – загальна пейоративна назва світоглядної позиції, яка і вбачає у науковому знанні вищу культурну цінність та основоположний чинник взаємодії людини і світу.

Антисцієнтизм – світоглядна позиція, що протистоїть сцієнтизму, та полягає у критичному ставленні до науки, її положенню у культурі та її можливостям пізнання; різниться за мірою критичності від поміркованого до ворожого.

Феноменологічна редуція – процедура «очищення» свідомості від «природної установки» («натуралізму» і «психологізму») у феноменологічній філософії Е.Гуссерля (типологічно близька до т. зв.

«методу сумніву» Р.Декарта). Редукція – це знаряддя, яке допомагає краще зрозуміти й описати дію свідомості.

Парадигма (грец. Παράδειγμα - «приклад», «взірець») – у загальному значенні: теоретико-методологічна модель; більш вузько: сукупність філософських, загальнотеоретичних основ науки; система понять і уявлень, які властиві певному періоду розвитку науки, культури, цивілізації.

Інтуїтивізм – філософська течія, що обґрунтовує інтуїцію як єдиний вірогідний засіб пізнання; виникає на межі ХІХ-ХХ ст. й є, зокрема, своєрідною реакцією на узаконення принципів розсудкового мислення і сцієнтизму; стверджується як різновид ірраціоналізму.

2 Перелік питань, що виносяться на практичне заняття.

1. Загальні особливості напрямів новітньої філософії.
2. Філософія життя та інтуїтивізм як погляд на сутність світу та можливості його пізнання.
3. Феноменологія та герменевтика як способи вирішення питання співвідношення свідомості та світу.
4. Позитивізм та його напрямки як спроби вирішення проблеми обґрунтованості знання людини про світ.
5. Співвідношення людини, суспільства та світу у концепціях марксизму і неомарксизму.
6. Ноосферологія В.Вернадського як вирішення питання ролі людського розуму у процесі світового розвитку.

3 Запитання до самоконтролю.

1. Систематизуйте умови виникнення та особливості сучасної філософії.
2. Систематизуйте характерні риси та напрями некласичної та постнекласичної філософії.
3. Основні представники філософії життя, їх концепції та ключові концепти.
4. Позитивістський напрямок у філософії та етапи його розвитку.
5. Феноменологія та герменевтика: засновники, представники, провідні ідеї.
6. Структуралізм як альтернативне бачення процесу наукового пізнання.

7. Вчення В.Вернадського про ноосферу.

4 Тести.

1. «Філософія життя» – це: а) самостійний філософський напрямок ірраціоналізму; б) одна з форм позитивізму; в) те ж саме, що й екзистенціалізм; г) один із різновидів раціоналізму ХІХ ст.

2. Засновником феноменологічного напрямку у сучасній західній філософії вважається: а) А.Шопенгауер б) Ф.Ніцше; в) Е.Гуссерль; г) А.Бергсон.

3. Вивчення структури дослідження об'єкта є сутністю: а) феноменології; б) структуралізму; в) позитивізму; г) герменевтики.

4. Засновником емпіріокритицизму вважається: а) К.Поппер; б) Е.Мах; в) Р.Карнап; г) О.Конт.

5. Засновником позитивізму вважається: а) М.Шлік; б) Б.Рассел; в) Р.Авенаріус; г) О.Конт.

6. Герменевтика – це: а) вчення про чисту модель раціональності; б) вчення про практичну користь знання; в) вчення про феномени людської свідомості; г) мистецтво та теорія тлумачення текстів.

7. К.Леві-Стросс є найвидатнішим представником: а) структуралізму; б) неотомізму; в) неокантіанства; г) емпіріокритицизму.

8. В основу логічного негативізму покладено принцип: а) взаємозв'язку; б) розвитку; в) верифікації; г) фальсифікації.

9. Раціоналізм у новітній філософії: а) відкидає наукові досягнення; б) досліджує негативні тенденції розвитку науки і техніки; в) спрямований на взаємно порозуміння різних народів; г) заперечує розв'язання проблем мови та свідомості.

10. Феноменологія навчає: а) сучасне життя свідомості не прояснює; б) щоб не помилятися, треба мати «чисту свідомість»; в) головне судити, а не знати; г) слід завжди шукати порозуміння.

11. Основними ідеями неопозитивізму були такі: а) філософія має піддавати аналізу мову науки; б) мова – головний засіб позитивного сприйняття світу; в) основним принципом пізнання є верифікація (порівняння висловлювань з фактами); г) філософія має бути очищена від ускладненої мови.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. У чому полягає проблема тотожності мислення та буття в філософській теорії пізнання?
2. Зробіть порівняльний аналіз проблеми істини в філософії та у науці.
3. Філософія як ідеологія у ХХ та ХХІ століттях.
4. Філософія як гуманітарне знання планетарного масштабу.
5. Значення та перспективи розвитку герменевтики як філософського напрямку в культурі постмодерну.

6 Рекомендована література.

Базова

1. Буслинський В.А. Основи філософських знань. Підручн. / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка. – Львів: Новий Світ, 2010. – 352 с.
2. Губерський Л.В. Філософія: навч. посіб. / Л.В. Губерський. – Київ: Знання, 2012. – 621 с.
3. Бондаревич І.М. Філософія: діалог мислителів, епох, цивілізацій / І.М. Бондаревич. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. – 252 с.
4. Петрушенко В.Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції / В.Л. Петрушенко. – Львів: Новий Світ, 2011.
5. Ярошовець В.І. Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму. Підручн. / В.І. Ярошовець. – Київ: Знання України, 2010. – 214 с.

Допоміжна

1. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В. Андрущенко, М. Михальченко. – Київ: Генеза, 1993. – 255 с.
2. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В. Андрущенко, М. Михальченко. – Вид. 2-е, випр. і доп. – Київ: Генеза, 1996. – 368 с.
3. Андрущенко В. Історія соціальної філософії: (західно-європейський контекст): підручник / В. Андрущенко. – Київ : ТанDEM, 2000. – 405 с.
4. Берко П. Нова парадигма української філософії / П. Берко. – Львів: ЛДМУ ім. Д.Галицького, 2003. – 302 с.
5. Берко П. Основи філософії: метод. посіб. / П. Берко, М. Небелюк, Н. Федитник. – Дрогобич: Коло, 2004. – 67 с.
6. Бичко А.К. Історія філософії : підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський. – Київ : Либідь, 2001. – 406 с.

7. Бойченко І. В. Філософія : навч. посіб. для дистанц. навч. / І.В. Бойченко, М.І. Бойченко. – Київ: Ун-т «Україна», 2004. – 212 с.
8. Васянович Г. Філософія: навч. посіб. / Григорій Васянович. – Львів : Норма, 2005. – 210 с.
9. Горський В.С. Історія української філософії: навч. посіб. / В.С. Горський. – Вид. 4-е. доп. – Київ : Наукова думка, 2001. – 374 с.
10. Захара І. Лекції з історії філософії : [навч. посіб.] / І. Захара. – Львів: ЛБА, 1997. – 398 с.
11. Касьян В.І. Філософія: навч. посіб. / В.І. Касьян. – 5-те вид., випр. і доп. – Київ : Знання, 2008. – 347 с.
12. Коваленко А. Філософія: навч.-метод. посіб. для студ. / Анатолій Коваленко. – Львів : ЦПД, 2009. – 106 с.
13. Кондзьолка В. В. Нариси з історії античної філософії / В. Кондзьолка. – Львів : Вид-во ЛДУ ім. І. Франка, 1993. – 258 с.
14. Кондзьолка В. Історія Середньовічної філософії: навч. посіб. / В.В. Кондзьолка. – Львів : Світ, 2001. – 218 с.
15. Мазур Л. Дух і плоть. Філософія життя та проблема людської тілесності : монографія / Леонід Мазур. – Львів: [б. в.], 2003. – 377 с.
16. Пазенок В.С. Філософія: навч. посіб. / В.С. Пазенок. – Київ: Академвидав, 2008. – 279 с.
17. Рижак Л. Філософія: підручник / Людмила Рижак. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2013. – 650 с.
18. Старовойт І.С. Філософія: навч. посіб. / І.С. Старовойт, Т.О. Сілаєва, Г.О. Орендарчук. – Тернопіль: Астон, 1997. – 429 с.
19. Федів Ю.О. Історія української філософії: навч. посіб. / Ю.О. Федів, Н. Г. Мозгова. – Київ : Україна, 2000. – 512 с.
20. Філософія: предмет, історія, проблеми : текст лекцій / авт кол.: А.Ф. Карась, В.В. Кондзьолка, А.І. Пашук [та ін.]. Ч. 1: Від Стародавнього світу до німецької філософії другої половини XVIII - початку XIX століть. – Львів, 1994. – 230 с.
21. Хамар У. В. Історія філософії: курс лекцій / У.В. Хамар. – Львів: Ініціатива, 2008. – 360 с.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека ім. В.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
2. Інститут філософії ім. Г.Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua>.

3. Найвидатніші філософи світу та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.
4. Стретерн П. Філософи за 90 хвилин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/stret01/index.htm>.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 2.2 ЛЮДИНА У СВІТІ НОВІТНЬОГО ЧАСУ (XX-XXI СТ.): ФІЛОСОФСЬКІ ОБРІЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Абсурд (від лат. *absurdus* - не милозвучний) – безглуздість, нісенітниця, те, що суперечить здоровому глузду. Також незвичайний, нелогічний, дивний, випадок або феномен, який не має сенсу, значення у розумінні людини та вважається протиріччям.

Екзистенціалізм – або філософія існування (фр. *Existentialisme* від лат. *exsistentia* - існування) – напрямок у філософії XX ст., що позиціонує і досліджує людину як унікальну духовну істоту, що здатна до вибору власної долі.

Екзистенція – центральне поняття екзистенціалізму, унікальна особистісна сутність людини, що втілює у собі духовну, психоемоційну неповторність особи. Основним проявом екзистенції є свобода, яка визначається як відповідальність за результат свого вибору.

Волюнтаризм (лат. *voluntas* - воля) – течія у філософії, що визнає волю особливою, надприродною силою, що лежить в основі буття як у цілому, так й індивідуального.

Жах (страх) – світоглядне переживання позбавленості будь-якого сенсу і життєвої перспективи, що виникає у стані відкритості людської свідомості до чогось незбагненого, неусвідомлюваного, ніщо, супроводжуване почуттям нездатності і безсилля. Жах, на думку представників екзистенційної філософії, переживається людиною у ситуації вибору, що його мусить здійснювати людина на кожному кроці життєдіяльності, вона змушена щоразу покласти на себе відповідальність за вибір; хоча ніколи стовідсотково не упевнена в успішності зробленого вибору.

Персоналізм (лат. *persona* - особа) – релігійно-ідеалістична течія у сучасній філософії, яка розглядає особу як первинну реальність і

найвищу духовну цінність, а світ – як вияв творчої активності верховної особи – Бога.

Точка Омега – термін, уведений французьким філософом Т. де Шарденом для позначення стану найбільш організованої складності і одночасно найвищої свідомості, до якого на його думку еволюціонує Всесвіт.

2 Перелік питань, що виносяться на практичне заняття.

1. Витоки та особливості екзистенціалізму як філософії людського існування.
2. Філософська антропологія як вчення про феномен людини.
3. Еволюція релігійної філософії у XX ст. та на початку XXI ст.
4. Проблема мови і пізнання у сучасній філософії.
5. Специфіка вирішення проблем людини у сучасному світі філософією фрейдизму.
6. Ніцшеанство як специфічний погляд на сутність людини та її місце у світі.

3 Запитання до самоконтролю.

1. Ф.Ніцше та тези його філософії про «надлюдину», «смерть Бога», «переоцінку цінностей» – розкрийте зміст цих тез.
2. Порівняйте релігійний та атеїстичний екзистенціалізм (зміст, проблематика, представники).
3. Бачення сутності та природи людини у концепціях М.Шелера, А.Гелена, К.Лоренца й інших.
4. Неотомізм та тейярдизм як напрямки сучасної релігійної філософії.
5. Психоаналітична філософія: фрейдизм та неофрейдизм.
6. Екзистенціалізм, його представники та варіації.
7. Персоналізм як напрямок сучасної філософії та його проблематика.
8. Бачення сутності та природи людини у постмодерністських філософських концепціях. Концепт «смерть людини».

4 Тести.

1. Містика XX ст.: а) розбудована на наукових засадах; б) доводить можливість зв'язку з космічними силами; в) висловлює думки про зверхність «арійської раси»; г) боролася з рухом хіпі.

2. Сучасна релігійна філософія: а) засуджує насилля; б) закликає до міжконфесійних конфліктів; в) намагається спростити обряди; г) виступає за пріоритет розуму над вірою.

3. Філософія мови досліджує: а) мову як основу соціальної пам'яті; б) роль мови у різних життєвих ситуаціях; в) правила правопису; г) можливість позбутися мовних двозначностей і недоречностей.

4. Родоначалником екзистенціалізму вважається: а) А.Камю; б) Ж.-П.Сартр; в) М.Хайдеггер; г) К.Ясперс.

5. Персоналізм – це вчення про: а) особистість як вищу духовну цінність; б) людську творчість; в) роль особистості в історії; г) персональну відповідальність людини.

6. Філософію волі до влади розробляв: а) Ф.Ніцше; б) А.Шопенгауер; в) А.Бергсон; г) З.Фройд.

7. Автором концепції творчої еволюції є: а) А.Бергсон; б) М.Хайдеггер; в) З.Фройд; г) К.Маркс.

8. Артур Шопенгауер – родоначалник: а) класичної німецької філософії; б) критичного раціоналізму; в) ірраціоналізму; г) вульгарного матеріалізму.

9. Засновником філософії життя вважається: а) Ф.Ніцше; б) З.Фройд; в) В.Дільтей; г) А.Шопенгауер.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Обґрунтуйте проблематику смерті, безсмертя та проблеми сенсу життя крізь призму різних галузей філософії.

2. Філософія як мистецтво: митці-філософи Новітньої доби.

3. Філософія як трансценденція: містичні мотиви у Новітній філософії.

4. У чому полягає проблематичність людського буття? Буття, життя та існування людини – у чому різниця?

5. Психоаналітичні підходи до розуміння людини, суспільства, релігії тощо.

6. Психоаналітичні підходи до розуміння мистецтва.

6 Рекомендована література.

Базова

1. Буслинський В.А. Основи філософських знань. Підручн. / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка. – Львів: Новий Світ, 2010. – 352 с.

2. Губерський Л.В. Філософія: навч. посіб. / Л.В. Губерський. – Київ: Знання, 2012. – 621 с.

3. Бондаревич І.М. Філософія: діалог мислителів, епох, цивілізацій / І.М. Бондаревич. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. – 252 с.

4. Петрушенко В.Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції / В.Л. Петрушенко. – Львів: Новий Світ, 2011.

5. Ярошовець В.І. Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму. Підручн. / В.І. Ярошовець. – Київ: Знання України, 2010. – 214 с.

Допоміжна

1. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В. Андрущенко, М. Михальченко. – Київ: Генеза, 1993. – 255 с.

2. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В. Андрущенко, М. Михальченко. – Вид. 2-е, випр. і доп. – Київ: Генеза, 1996. – 368 с.

3. Андрущенко В. Історія соціальної філософії: (західно-європейський контекст): підручник / В. Андрущенко. – Київ: Тандем, 2000. – 405 с.

4. Берко П. Нова парадигма української філософії / П. Берко. – Львів: ЛДМУ ім. Д.Галицького, 2003. – 302 с.

5. Берко П. Основи філософії: метод. посіб. / П. Берко, М. Небелюк, Н. Федитник. – Дрогобич: Коло, 2004. – 67 с.

6. Бичко А.К. Історія філософії: підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський. – Київ: Либідь, 2001. – 406 с.

7. Бойченко І. В. Філософія: навч. посіб. для дистанц. навч. / І.В. Бойченко, М.І. Бойченко. – Київ: Ун-т «Україна», 2004. – 212 с.

8. Васянович Г. Філософія: навч. посіб. / Григорій Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 210 с.

9. Горський В.С. Історія української філософії: навч. посіб. / В.С. Горський. – Вид. 4-е. доп. – Київ: Наукова думка, 2001. – 374 с.

10. Захара І. Лекції з історії філософії: [навч. посіб.] / І. Захара. – Львів: ЛБА, 1997. – 398 с.

11. Касьян В.І. Філософія: навч. посіб. / В.І. Касьян. – 5-те вид., випр. і доп. – Київ: Знання, 2008. – 347 с.

12. Коваленко А. Філософія: навч.-метод. посіб. для студ. / Анатолій Коваленко. – Львів: ЦПД, 2009. – 106 с.

13. Кондзьолка В. В. Нариси з історії античної філософії / В. Кондзьолка. – Львів: Вид-во ЛДУ ім. І. Франка, 1993. – 258 с.

14. Кондзьолка В. Історія Середньовічної філософії: навч. посіб. / В.В. Кондзьолка. – Львів : Світ, 2001. – 218 с.
15. Мазур Л. Дух і плоть. Філософія життя та проблема людської тілесності : монографія / Леонід Мазур. – Львів: [б. в.], 2003. – 377 с.
16. Пазенок В.С. Філософія: навч. посіб. / В.С. Пазенок. –Київ: Академвидав, 2008. – 279 с.
17. Рижак Л. Філософія: підручник / Людмила Рижак. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2013. – 650 с.
18. Старовойт І.С. Філософія: навч. посіб. / І.С. Старовойт, Т.О. Сілаєва, Г.О. Орендарчук. – Тернопіль: Астон, 1997. – 429 с.
19. Федів Ю.О. Історія української філософії: навч. посіб. / Ю.О. Федів, Н. Г. Мозгова. – Київ : Україна, 2000. – 512 с.
20. Філософія: предмет, історія, проблеми : текст лекцій / авт кол.: А.Ф. Карась, В.В. Кондзьолка, А.І. Пашук [та ін.]. Ч. 1: Від Стародавнього світу до німецької філософії другої половини XVIII - початку XIX століть. – Львів, 1994. – 230 с.
21. Хамар У. В. Історія філософії: курс лекцій / У.В. Хамар. – Львів: Ініціатива, 2008. – 360 с.

Інформаційні ресурси

5. Бібліотека ім. В.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
6. Інститут філософії ім. Г.Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua>.
7. Найвидатніші філософи світу та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html>.
8. Стретерн П. Філософи за 90 хвилин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/stret01/index.htm>.
9. Філософія без границ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://platonanet.org.ua>.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ 2.3 ЛЮДИНА-СУСПІЛЬСТВО-СВІТ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

1 Основні поняття та їх стисле тлумачення.

Кордоцентризм – біблійне, за походженням, уявлення про те, що істинна сутність людини зосереджена у серці. В європейській філософії

розроблявся німецькими пієтистами Б.Паскалем і Гемстерхвойсом, німецькими романтиками (Новалісом та іншими), почасти Л.Фейербахом. В історії української думки кордоцентризм інтерпретували Віталій з Дубна, Г.Сковорода, П.Юркевич та інші. Кордоцентризм супроводжує генезис особистісної самосвідомості. Серце – насамперед ціннісний інтегратор цілісності буття. Кордоцентризм приписує серцю почуття, розум, пізнання (інтуїтивне), волю, споглядання, пам'ять, що певною мірою гальмує диференціацію і системну субординацію цих здатностей (Філософський енциклопедичний словник К.: Абрис 2002. С. 245).

Принцип милосердя – це принцип моралі людського життя, що народжується у діалозі ментальних особливостей дохристиянської Русі і християнства. Він означає, що краще бути милосердним, ніж справедливим.

Антропоцентризм – сукупність поглядів на людину як кінцеву мету світобудови та центр Всесвіту. Історично формується на ґрунті архаїчного антропоморфізму, який досягнув найбільшого розвитку у давньогрецькій релігії, пізніше – у християнстві.

В українській світоглядній традиції переважає тяжіння до буттєвого поєднання Бога й людини (ідея Боголюдини у Г.Сковороди, М.Бердяєва та інших). Думка про необхідність урівноваження антропоцентризму та антропокосмізму домінує у діяльнісній концепції людини, розвинутій представниками Київської світоглядно-антропологічної школи, починаючи з 2-ої половини 1980-х рр. (Філософський енциклопедичний словник К.: Абрис 2002. С.33).

Інструментальна релігійність – релігійність як засіб досягнення мега-мети, якою є щастя конкретної людини.

Антропологічний напрям у філософії. Антропологічний поворот в українській філософії 1960-х р. – зміна парадигми філософування, переорієнтація знелюдненої на той час ідеологічними спрощеннями філософської думки до проблем людини, способів її самоствердження у світі. Відбуваючись у межах загальнообов'язкової філософії марксизму-ленінізму, дана переорієнтація пов'язана з філософською розробкою низки концептів, які виводили за ці межі або надавали традиційній філософії гуманістичного спрямування.

Вагомою підставою для звинувачень у «ревізійнізмі» стало звернення прибічників нової тенденції до принципу практичної діяльності, як наріжного в осмисленні особливостей взаємозв'язку

людини й світу, що засвідчувало певну спорідненість цієї тенденції з поглядами західних неомарксистів.

Антропологічний поворот в українській філософії виявився також багато у чому співзвучним тенденціям, що утвердилися на ту пору у світовій філософії (феноменологія, «фундаментальна онтологія» М.Гайдеггера, філософія життя, екзистенціалізм, персоналізм, «раціовіталізм» Х.Ортеги-і-Гассета й інше). Він став також поновленням філософсько-гуманістичних, кордоцентричних тенденцій вітчизняної думки: Г.Сковороди, П.Юркевича, М.Хвильового.

Осереддям гуманістичної переорієнтації філософських досліджень став створений у 1968 р. відділ – тоді діалектичного матеріалізму, тепер – філософської антропології Інститут філософії НАНУ, який очолював В.Шинкарук (Філософський енциклопедичний словник К.: Абрис 2002. С. 28).

Братства – специфічні форми вияву реформаційного руху на українській та білоруських землях у 2-й. половині XVI - на поч. XVII ст.; існували у Львові, Луцьку, Києві, Мінську та інших містах і селах. Братства – світські організації, що об'єднували здебільшого людей третього стану, які після переходу православних владик до унії виступили на захист батьківської віри, культури, мови, проти інституцій та ієрархії як католицької, так і православної церков.

Братства засновували школи, друкарні, шпиталі, навколо них гуртувались відомі українські й білоруські вчені (М.Смотрицький, Л.Карпович, О.Борецький, С. і Л. Зизанії й інші), які створили значну полемічну літературу, виконали чимало перекладів, сприяли демократизації освіти і розвитку культури загалом. Ідеологія братських громад еволюціонувала від реформаційних тенденцій до гуманістичних. З 2-ої половини XVII ст. значення Братств занепадає (Філософський енциклопедичний словник К.: Абрис 2002. С 64.).

«Внутрішня» і «зовнішня» людина – поняття філософії патристики. На відміну від «зовнішньої» людини, емпіричної, «внутрішня» людина вважалася пов'язаною з над космічним творцем, ніяк не співвідносною із матеріальним світом.

Суть «внутрішньої» людини мислилася осяжною тільки через надприродний світ благодаті, сили природного людського розуму вважалася недостатніми. Зосередження на «внутрішній» людині, на духовному світі було обов'язковою умовою досягнення спасіння душі віруючого. Вчення про «внутрішню» людину, що розроблялося у

межах християнської філософії, відкрило шлях до розвитку такої науки про людину як психологія, а проповідуваний принцип само зосередження, абстрагування від чуттєвих вражень сприяв становленню теоретичного мислення.

Різні модифікації цього вчення наявні в українській філософській думці від Княжої доби й до XIX ст. включно. Найоригінальніші його інтерпретації репрезентовані у творчості І.Вишенського, П.Могили, Д.Тугішала, Г.Сковороди, І.Величковського, П.Юркевича. (Філософський енциклопедичний словник К.: Абрис 2002. С.96).

Ноосфера – такий стан світу людини, коли науковий розум і практична діяльність стають планетарною силою, сумірною з силами природи. Теорію ноосфери створив В.Вернадський у 20-30-ті рр. XX ст. (Філософський енциклопедичний словник К.: Абрис 2002. С. 433).

Мета і завдання семінарського заняття: з'ясувати особливості історії розвитку української філософії у XX ст., сформувані уявлення про особливості кожного етапу її становлення й розвитку, сформувані уявлення про сучасні філософські дослідження в Україні стосовно людини, суспільства, світу.

2 Перелік питань, що виносяться на практичне заняття.

1. Специфіка історичних умов розвитку української філософської думки на початку XX ст.
2. Філософія та філософи української діаспори XX-XXI ст. про людину й суспільство.
3. Проблематика «людина – світ (суспільство)» у радянській філософії часів Української СРР.
4. Напрямки сучасних досліджень у новітній українській філософії про людину та суспільство.

3 Запитання до самоконтролю.

1. Сформулюйте особливості історії розвитку української філософії у XX сті.
2. Вирішення проблеми людини філософами Києво-Могилянської академії, Григорієм Сковородою й іншими в історії української філософії.
3. Окресліть розмаїття тематики філософських досліджень про людину та суспільство представників української діаспори XX ст.

4. Охарактеризуйте гуманістичні та суспільствознавчі філософські ідеї в українській літературі 20-30-х рр. ХХ ст.

5. Надайте тлумачення сутності феномену радянської філософії в Україні. Ідеологічний образ радянської людини – чим він є?

6. Що таке антропологічний поворот в українській філософії середини ХХ ст.?

7. Що складає засади розвитку сучасної української філософської думки, зокрема, про людину – суспільство – світ.

4 Тести.

1. За своїми особливостями рання українська філософська думка часів Київської Русі тяжіла: а) до морального повчання та життєвої настанови; б) до вибудовування абстрактно-теоретичних конструкцій; в) до містико-афористичної символіки; г) до космоцентризму та натурфілософії.

2. Характерними рисами української філософії є: а) універсам світів; б) кордоцентризм; в) індивідуалізм; г) інтуїтивізм; д) інша відповідь.

3. Для проявів українського гуманізму є характерним: а) реабілітація цінності земного життя та інтерес до суспільно-історичної проблематики; б) підвищений інтерес до природознавства та точних наук; в) прагнення протиставити духовно заглиблене православ'я католицизму; г) застосовувати дані точних наук до вивчення людини.

4. Професійна філософія вперше виникає в Україні: а) в монастирях та монастирських школах; б) в університетах; в) у християнських братських школах; г) у Києво-Могилянській академії; г) завдяки діяльності Г.Сковороди.

5. Філософські курси Києво-Могилянської академії являли собою: а) оригінальні філософські концепції, розроблені її професорами; б) курси пізньої західноєвропейської схоластики, запозичені українськими мислителями; в) типові курси західноєвропейських університетів із вкрапленням новітніх даних науки та в інтерпретації, що відповідала традиціям українського менталітету.

6. Центр пізнавальних процесів у людини за П.Юркевичем: а) душа; б) розум; в) серце; г) інтелект.

7. Вчення про ноосферу та загальні перспективи науково-технічного поступу людства було розроблене: а) П.Юркевичем; б) В.Зеньковським; в) О.Гіляровим; г) В.Вернадським.

8. В чому полягає специфіка історичних умов розвитку української філософської думки на початку ХХ ст.: а) економічні трансформації в українському суспільстві; б) вплив західноєвропейської філософської думки; в) соціально-політичні трансформації в українському суспільстві; г) інше.

9. Напрямки філософських розвідок в українській діаспорі: а) політична філософія; б) філософська антропологія; в) історія української філософії; г) національна ідея; д) натурфілософія.

10. Напрямки сучасних українських філософських досліджень: а) аналітична філософія; б) філософська антропологія; в) соціально-політична філософія; г) історія світової філософії; д) інше.

5 Теми для доповідей, рефератів, есе, презентацій тощо.

1. Філософствування в Україні за давніх часів, в епоху Київської Русі, за часів українського Відродження та Просвітництва, у XVII-XIX ст.

2. Україна – Європа: духовні зв'язки Відродження про розуміння людини у світі.

3. Філософські напрацювання про людину і світ Г.Сковороди.

4. «Філософія серця» П.Юркевича.

5. Чим різняться відповіді в українській і російській філософії на запитання: «віра чи розум?».

6. Роль Кирило-Мефодіївського товариства у розробці філософії національної ідеї. Історія та сьогодення української національної ідеї.

7. Зміст основних положень історіософії М.Грушевського.

8. Соціально-філософські ідеї в українській літературі та громадсько-політичних рухах першої чверті ХХ ст.

9. Особливості розвитку української філософії ХХ ст. Феномен людини у радянській ідеологічній системі суспільного знання.

10. Вітчизняна філософія сучасного періоду про людину, суспільство, світ.

6 Рекомендована література.

Базова

1. Бондаревич І.М. Філософія: навчальний посібник / І.М. Бондаревич. – Київ: Алерта, 2013. – 240 с.

2. Горський В.С. Історія української філософії: Підручник / В.С. Горський, К.В. Кислюк. – Київ.: Либідь, 2004. – 488 с.

3. Історія української філософії : підручник / М.Ю. Русин, І.В. Огородник. – К.: Академвидав, 2008. – 624 с.

4. Огородник І.В. Українська філософія в іменах: Навч. посібник / І.В. Огородник, М.Ю.; за ред. М.Ф. Тарасенка. – Київ: Либідь, 1997. – 328 с.

5. Горський В.С. Історія української філософії: підруч. для студ. в.н.з. / В.С. Горський, К.В. Кислюк. - Київ: Либідь, 2004. – 488 с.

Допоміжна

1. Філософія Відродження на Україні / М.В. Кашуба, І.В. Паславський, І.С. Захара та ін. / АН УРСР. Ін-т сусп. наук; відп. ред. М.В. Кашуба. – Київ: Наукова думка, 1990. – 336 с.

2. Філософія як історія філософії: підручн. / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський; за ред. В.І. Ярошовця. – Київ.: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

3. Донцов Г.Д. Про національний характер / Г.Д. Донцов // Укр. Нац. Фронт: дослідження, документи, матеріали / Упоряд. М.В. Дубас, Ю.О. Зайцев. – Львів, Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ, 2000. – 680 с. – С. 164-167.

4. Історія української філософії: Хрестоматія / упоряд. М.В. Кашуба. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – 356 с. – С. 61-68, 103-110, 186-199, 250-261, 296-300.

5. Хамар У.В. Світ філософії: Практикум з історії філософії для студентів ВНЗ / У.В. Хамар, В.В. Кондзьолка. – Львів: Ініціатива, 2008. – 474 с. – С. 237-240.

6. Чижевський Д. Філософські твори: [у 4-х т.] / під заг. ред. В. Лісового. – Т. 1, 2. – К.: Смолоскип, 2005.

7. Вандишев В.М. Феномен української філософії: пошук ідей: монографія / В.М. Вандишев В.М. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 144 с.

8. Горбач Н.Я. Філософські переконання Івана Франка / Н.Я. Горбач. – Львів : Каменяр, 2006. – 112 с.

9. Гончарук Т. Олександр Кульчицький у контексті світової філософії / Т.В. Гончарук; Терноп. академія нар. господарства. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 280 с.

10. Горський В. Біля джерел: нариси з історії філософської культури України / В.С. Горський. – Київ.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 257 с.

11. Горський В. Біля джерел: нариси з історії філософської культури України / В.С. Горський. – Київ.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 257 с.

12. Захара І.С. Академічна філософія України (XVII-першої полов. XVIII ст.) / І.С. Захара. – Львів.: Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 237 с.

13. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії / С.Б. Кримський. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 720 с.

Інформаційні ресурси

1. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні [Текст] / Д. Чижевський. – Мюнхен, 1983. – 175 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/cultur/cult11.htm>.

2. Наливайко С. Індоевропейські таємниці України. – Київ: Просвіта, 2004 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2908187>.

3. Історія філософії: Підручник / Ярошовець В.І., Бичко І.В., Бугров В.А. та ін.; за ред. В.І. Ярошовця. – Київ: ПАРАПАН, 2002. – 774 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2917065>.

4. Сковорода Григорій. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба; Пер. поезії В. Войтович. – Львів: Світ, 1995. – 528 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2908206>.

5. Філософія як історія філософії: підручник/ заг. ред. Ярошовця В.Г. – Київ: Центр учбової літератури, 2010 – 648 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Bychko_Ada/Filosofii_ia_k_istoriia_filosofii.pdf.

КОНТРОЛЬ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Методами контролю є: усний контроль (усне опитування), письмовий, тестовий, графічний контроль, практична перевірка, а також методи самоконтролю і самооцінки.

Система контролю знань здобувачів вищої освіти з дисципліни «Людина і світ: філософський дискурс» згідно з Положенням про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Запорізька політехніка»**, включає в себе поточний, модульний та підсумковий контроль.

Поточний контроль проводиться під час аудиторних занять. Основне завдання поточного контролю – перевірка рівня підготовки здобувачів вищої освіти до виконання конкретної роботи.

Об'єктами поточного контролю знань здобувачів вищої освіти з дисципліни «Людина і світ: філософський дискурс» є:

- виконання завдань під час практичних занять;
- виконання завдань, винесених на самостійне опрацювання;
- виконання індивідуальних дослідницьких завдань (за вибором здобувача вищої освіти або викладача);
- участь у наукових конференціях, підготовка наукових публікацій, презентацій, участь у конкурсах наукових студентських робіт.

Поточний контроль та оцінювання знань здобувачів вищої освіти з дисципліни «Людина і світ: філософський дискурс» здійснюється за наступними напрямками:

- участь в експрес-опитуванні (експрес-тестуванні);
- участь у навчальній дискусії;
- доповідь з презентацією за тематикою самостійного вивчення дисципліни (реферат);
- усне опитування;
- тестування;
- рішення проблемних завдань;
- виконання практичних завдань;
- обговорення ситуаційних завдань (аналіз кейсів);
- участь у діловій грі, тощо.

Поточний контроль знань здобувачів вищої освіти заочного відділення здійснюється шляхом виконання та подальшого захисту

завдання у вигляді відповідей на питання, що стосуються змісту дисципліни. Завдання можна знайти в системі дистанційного навчання НУ «Запорізька політехніка»:

<https://moodle.zp.edu.ua/course/view.php?id=8064>

** Положення про організацію освітнього процесу Національного університету «Запорізька політехніка»**/ Укладачі: В. Грешта та ін. НУ «Запорізька політехніка», 2024. 41 с. URL: <http://surl.li/atnree>

Модульний контроль знань здобувачів вищої освіти здійснюється після вивчення логічно завершеної частини навчальної програми дисципліни. Проводиться у вигляді модульної контрольної роботи двічі у семестр. модульний контроль знань здобувачів вищої освіти заочного відділення не проводиться.

Підсумковий контроль з дисципліни проводиться з метою оцінювання результатів навчання наприкінці вивчення дисципліни, за 100-бальною шкалою. Формою підсумкового контролю з дисципліни «Людина і світ: філософський дискурс» є екзамен в обсязі навчального матеріалу, визначеного робочою програмою навчальної дисципліни, і в терміни, встановлені робочим навчальним планом, індивідуальним навчальним планом здобувача вищої освіти. Завдання екзамену включають три теоретичні питання з курсу.

Контрольні питання для підготовки до екзамену здобувачі вищої освіти можуть знайти в системі дистанційного навчання НУ «Запорізька політехніка»:
<https://moodle.zp.edu.ua/mod/assign/view.php?id=196454>

Підсумкова оцінка із дисципліни, яка виставляється в екзаменаційну відомість, є сумою балів за різні види навчальної роботи:

Поточний контроль за темами Т1-Т3 - 30 балів

Модульний контроль 1 -12 балів

Поточний контроль за темами Т4-Т6 30 балів

Модульний контроль 2 -12 балів

Додаткова оцінка / індивідуальне завдання – 16балів

Підсумкова оцінка є середнє арифметичне від суми результатів вищезазначеного контролю.

За результатами виконання поточної роботи та модульних контролів здобувач має право отримати екзаменаційну оцінку по дисципліні.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка	
	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
60-100	складено	зараховано
1-59	не складено	не зараховано